Petržalka
v rokoch 1919 – 1946

MUZEOLÓGIA
A KULTÚRNE
DEDIČSTVO, o.z.

ISBN 978-80-971715-1-3

Ľuboš Kačírek – Pavol Tišliar

Petržalka v rokoch 1919 – 1946

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o.z. a Miestna knižnica Petržalka 2014

Názov: Petržalka v rokoch 1919 – 1946
Autori: Ľuboš Kačírek – Pavol Tišliar
Katedra etnológie a muzeológie
Filozofická fakulta UK v Bratislave

Recenzenti: PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
Mgr. Eva Škorvanková, PhD.

Spolupracujúce inštitúcie:
Mestská časť Bratislava – Petržalka
Miestna knižnica Petržalka
Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o. z.

Archív mesta Bratislavy
Múzeum mesta Bratislavy
Múzeum telesnej kultúry v SR, Bratislava
Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov
Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry Maďarov na Slovensku
Slovenské národné múzeum – Múzeum Ľudovíta Štúra
Slovenské národné múzeum – Múzeum židovskej kultúry
Slovenský národný archív v Bratislave

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0199-12 „*Historický atlas obyvateľstva Slovenska (18. – 1. pol. 20. storočia)*".

Sadzba a grafická úprava: Pavol Tišliar

MUZEOLÓGIA
A KULTÚRNE
DEDIČSTVO, o.z.

2. doplnené a prepracované vydanie
Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o. z.
Bratislava 2014
ISBN 978-80-971715-1-3

Obsah

Významný medzník v histórii Petržalky 5

Úvod 7

1. Pripojenie Petržalky k Československu 9

2. Rozmach priemyslu a dopravy 19

3. Rozvoj obce v medzivojnovom období (1919 – 1938)
– „*najväčšia dedina v republike*“ 25

4. Spoločenský a spolkový život v Petržalke 35

5. Petržalka – oddychová zóna Bratislavy 39

6. Výstavba opevnenia v Petržalke 45

7. Petržalka – Engerau v Tretej ríši (1938 – 1945) 49

8. Oslobodenie Petržalky a jej pripojenie k Bratislave (1945 – 1946) 55

9. Osobnosti žijúce v Petržalke 61

10. Kultúrne pamiatky a pamätihodnosti na území Petržalky
z rokov 1919 – 1946 67

Namiesto záveru 72

Zoznam použitých fotografií 75

Literatúra a pramene 78

Významný medzník v histórii Petržalky

Druhá výstava spoločného projektu Miestnej knižnice Petržalka a Katedry etnológie a muzeológie FiF UK v Bratislave o histórii Petržalky prináša pohľad na obdobie rokov 1919 – 1946, ktoré autori nevybrali náhodne. Toto obdobie prináša do života Petržalky a jej obyvateľov rozhodujúce zmeny a vplyvy politické, geografické, sociálne, kultúrne či národnostné.

Po minuloročnom úspešnom otvorení a predstavení celého projektu „Taká bola Petržalka" s veľkým potešením prinášame ďalšie zaujímavé fakty a informácie spracované formou textov a fotografickej dokumentácie do podoby závesných panelov zachytávajúcich jednotlivé súčasti života a udalostí tohto obdobia v chronologickom usporiadaní. Výstavu dotvorili vybrané dobové predmety z rodinných a muzejných zbierok. Aj počas prípravy druhej výstavy bolo naším spoločným cieľom priblížiť verejnosti príťažlivou populárno-náučnou formou toto obdobie dejín Petržalky. Každý záujemca o výstavu má jedinečnú možnosť oboznámiť sa s najdôležitejšími udalosťami rokov 1919 – 1946, ktoré ovplyvnili ďalší vývoj Petržalky. Pri návšteve výstavy môžu tí, ktorí k nám prídu po prvýkrát, spoznať popri prehliadke našu prácu a knižný fond a stať sa tak čitateľom a priateľom knižnice. V knižnom fonde je množstvo zaujímavej literatúry k téme tejto výstavy alebo pre voľný výber.

Pre základné a stredné školy spracovala Miestna knižnica Petržalka prezentačnú formu dokumentov výstavy ako jedinečnú ponuku pre doplnenie učiva histórie, geografie či regionálnej výchovy. Prezentácia je v ponuke celoročne, záujemcovia nás môžu kontaktovať kedykoľvek telefonicky alebo elektronicky (www.kniznicapetrzalka.sk).

Veríme, že si návštevníci výstavy a knižnice nájdu v prezentovaných dokumentoch ďalšie hodnotné poznatky, objavia a uvidia dobové materiály, ktoré im prinesú potešenie a uspokojenie.

PhDr. Katarína Bergerová
riaditeľka Miestnej knižnice Petržalka

Úvod

V predloženej publikácii podrobnejšie približujeme históriu Petržalky v období rokov 1919 až 1946. Tieto roky nie sú náhodné, ale predstavujú výrazný medzník v jej histórii. Po 1. svetovej vojne a vzniku nástupníckych štátov v roku 1918 bola otvorená otázka hraníc jednotlivých štátov. Pre Petržalku bol dôležitý august 1919, kedy ju obsadilo po súhlase dohodových veľmocí československé vojsko a natrvalo pričlenilo k Československej republike. Aj keď slovo „natrvalo" nie je úplne presné, veď po podpísaní Mníchovskej dohody bola od 10. októbra 1938 až do 4. apríla 1945 súčasťou Hitlerovej Veľkonemeckej či Tretej ríše. Vzájomná symbióza medzi Petržalkou a Bratislavou, ktorá sa formovala už od druhej polovice 18. storočia, bola na vyše šesť rokov prerušená. Ďalším míľnikom pre Petržalku bol rok 1946, keď sa od 1. apríla 1946 stala súčasťou Bratislavy ako jej mestská časť. Ako ukázal ďalší vývoj, pripojenie Petržalky k Bratislave napokon viedlo po výstavbe sídliska a zbúraní historickej obce takmer k úplnej strate jej identity.

V období prvej Československej republiky výrazne stúpol počet obyvateľov Petržalky. Rozrastal sa jej urbanizmus, menila sa jej sociálna a etnická (národnostná) štruktúra. V obci sa rozvíjal samostatný kultúrny a spoločenský život, reprezentovaný množstvom spolkov. Petržalka si uchovala ráz miesta oddychu a zábavy pre obyvateľov Bratislavy. Identitu starej Petržalky predstavujú aj zachované kultúrne pamiatky a miestne pamätihodnosti. Najznámejšie sú petržalské bunkre postavené v 30. rokoch. Na území Petržalky sa však nachádzajú aj ďalšie objekty, ktoré si zaslúžia náš záujem. Osobitnú pozornosť venujeme osobnostiam, ktoré buď pochádzajú z Petržalky, alebo tu prežili časť života. Mnohokrát sa nám len vďaka náhode podarilo objaviť „petržalskú minulosť" danej osobnosti. Kým v minulom roku sme si pripomínali 40 rokov od začiatku výstavby sídliska, tento rok si pripomíname ďalšie okrúhle výročie – 100 rokov od sprevádzkovania koľajovej dopravy medzi Bratislavou a Viedňou – tzv. Viedenskej električky, ktorá prechádzala práve cez územie Petržalky. Toto výročie si rovnako zaslúži osobitnú pozornosť.

Autori publikácie si uvedomujú, že nie je možné komplexne priblížiť toto historické obdobie dejín Petržalky. Problémom je aj to, že napríklad v Archíve mesta Bratislavy sú archívne dokumenty k dejinám Petržalky vo väčšom rozsahu až po jej pripojení k Bratislave. Torzovité archívne dokumenty uchováva vo viacerých fondoch aj Slovenský národný archív v Bratislave, okrajovo aj niektoré slovenské múzeá. Cez druhú svetovú vojnu patrila Petržalka do okresu Bruck

an der Leita. Žiaľ, k dejinám Petržalky sa zachovalo len minimálne množstvo trojrozmerných predmetov. Väčšinu tvoria fotografie, pohľadnice a umelecké obrazy. Rozsiahlejšiu zbierku fotografií a pohľadníc z územia Petržalky uchováva Múzeum mesta Bratislavy a SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov v Bratislave.

Zhromažďovaniu dobových záberov Petržalky sa už niekoľko rokov systematicky venuje Miestna knižnica Petržalka. Žiaľ, mnohé sú bez popisu a datovania, takže sa stráca ich historická hodnota. Sú sprístupnené aj na internetovej stránke knižnice.

Táto publikácia vznikla v spolupráci s Miestnou knižnicou Petržalka, ktorá osobitne zhromažďuje materiály k minulosti a súčasnosti Petržalky a prostredníctvom prednášok a výstav ich sprístupňuje širokej verejnosti. Výsledkom spolupráce Miestnej knižnice Petržalka a Katedry etnológie a muzeológie je aj cyklus výstav „*Taká bola Petržalka*“, ktorá sa v roku 2014 uskutočnila už po druhýkrát. Pripravujú ju študenti odboru Muzeológia a kultúrne dedičstvo.

Pri príprave publikácie a výstavy autori vyslovujú osobitné poďakovanie za konzultácie, odborné usmernenie a korigovanie pamiatkových údajov PhDr. Viere Obuchovej, CSc. z Mestského ústavu ochrany pamiatok v Bratislave a Mgr. Viere Némethovej z Miestnej knižnice Petržalka za pomoc pri získavaní podkladov, odbornej literatúry k dejinám Petržalky a poskytnutie dobových materiálov z rodinnej zbierky.

Budeme veľmi radi, ak aj Vy, obyvatelia Petržalky, poskytnete Mestskej časti Bratislava – Petržalka prostredníctvom Miestnej knižnice Petržalka predmety, ktoré sa viažu k petržalskej minulosti alebo pomôžete s identifikáciou zachovaných dobových fotografií. Podobne budeme radi, ak nám dáte vedieť svoje zážitky a spomienky nielen na starú Petržalku, ale aj na obdobie po začiatku výstavby sídliska. Takto sa nám aj vďaka Vám, obyvateľom Petržalky, podarí dopĺňať mozaiku pestrej petržalskej histórie.

autori

1. Pripojenie Petržalky k Československu

Ukončenie prvej svetovej vojny znamenalo zánik Rakúsko–Uhorska a vznik nástupníckych štátov. Jedným z nich bolo aj Československo. Hoci nový štát uznali víťazné dohodové štáty, Československo ešte nemalo presne určené hranice.

Problematickou bola práve dnešná slovensko-maďarská hranica, ktorú bolo potrebné určiť. Už v 19. storočí sa síce formovali predstavy o slovenskom etnickom území ako krajine pod Tatrami, medzi Tatrami a Dunajom, no neboli realizované. Dočasnú hranicu medzi Maďarskom a Československom určili dohodové štáty 24. decembra 1918. Československé vojsko obsadilo Bratislavu 1. januára 1919. Situáciu však komplikovali pomery v Maďarsku. Moci sa tam ujala boľševická vláda Bélu Kuna, ktorá sa usilovala udržať historické hranice Uhorska. Hranice medzi Československom a Maďarskom, ktoré v podstate zodpovedajú dnešnej slovensko-maďarskej hranici, napokon určila Najvyššia rada mierovej konferencie v Paríži 12. júna 1919.

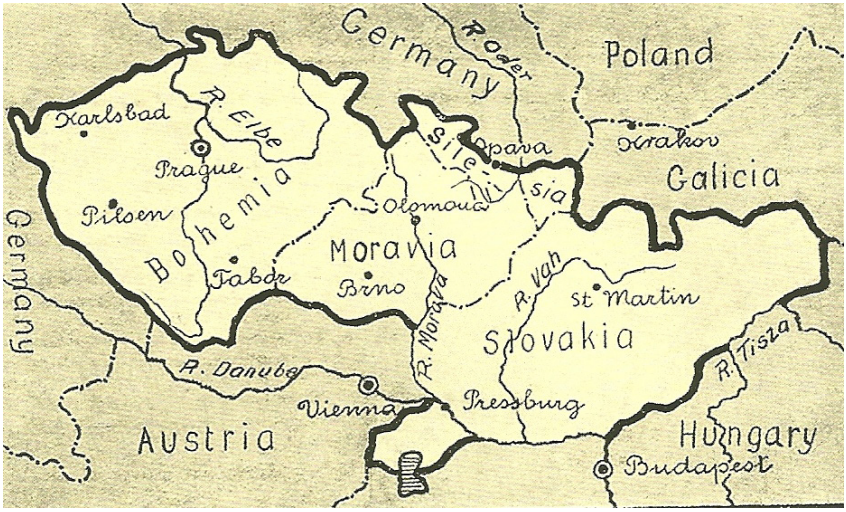

Obr. č. 1: Mapa budúceho Československa navrhnutá krajanmi v USA z roku 1915

Obsadenie Petržalky československým vojskom

Od sútoku Moravy s Dunajom po vtok Ipľa do Dunaja prechádzala hranica stredom Dunaja. Československá republika však začiatkom augusta 1919 dosiahla korekciu hranice – pripojenie Petržalky (nem. Engerau, maď. Ligetfalu), aby zabránila prípadnému napadnutiu Bratislavy a jej prístavu. Úprava hranice predovšetkým zo strategických dôvodov bola potvrdená telegrafom z Paríža 11. augusta 1919. Čakalo sa tak len na vhodnú príležitosť k obsadeniu Petržalky. Rozhodnutie napokon urýchlila obava, že boľševické oddiely maďarskej armády budú nahradené armádou admirála Horthyho, ktorý preberal moc v Maďarsku po páde vlády Bélu Kuna.

Plán obsadenia Petržalky vypracoval veliteľ Západnej armádnej skupiny, francúzsky gen. Mittelhauser na pokyn gen. Pellého. Bolo prijaté rozhodnutie, aby bola Petržalka obsadená rýchlym útokom. Maďari boli takto postavení pred hotovú vec. Obsadenie sa napokon uskutočnilo 14. augusta 1919 o 02.00 hod. za bezmesačnej noci (rozkaz č. 6261/op. z 13. augusta 1919). Operáciu viedol vojenský veliteľ Bratislavy, francúzsky podplukovník Jean Pierre Brau. Vykonali ju štyri prápory Stráže Slobody.

Obsadenie sa uskutočnilo na dvoch miestach. Vybraní spoľahliví príslušníci Sokola sa bosí, vyzbrojení iba s granátmi, prešplhali na druhú stranu mosta. Cestou prestrihali káble, aby nebolo možné vyhodiť most do vzduchu, a zajali maďarské stráže. Po odzbrojení stráže prešli cez most do Petržalky dva prápory Stráže Slobody (II. prápor 2. pluku a III. prápor 1. pluku).

Súčasťou akcie bola preprava čs. vojska pontónmi pri dnešnom internáte Družba v katastri obce Karlova Ves. II. prápor 1. pluku Stráže Slobody odzbrojil tamojšiu maďarskú posádku pri Pečnianskom lese a postupoval popri Dunaji smerom k mostu.

Zneškodnenie maďarskej posádky v Petržalke prebehlo rýchlo, nepadol ani jeden výstrel. Väčšina z 12 maďarských dôstojníkov a 120 vojakov spala (Šnejdárek uvádza „300 maďarských vojakov, ktorí mali boľševickú hviezdu“, s. 40) a čs. vojsko ich bez problémov zajalo. Táto vojenská operácia bola poslednou akciou vojenského konfliktu medzi Československom a Maďarskom v rokoch 1918 – 1919. (Hronský, s. 184-186; Martínek, s. 182-186; Šnejdárek, s. 39-40)

Spomienka Vavra Šrobára na obsadenie Petržalky

Pripojenie Petržalky k Československu približuje aj vtedajší minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár, ktorý sídlil v Bratislave so svojím úradom od 4. februára 1919. Ako môžeme vidieť, podľa jeho interpretácie mal práve V. Šrobár výraznú zásluhu na obsadení Petržalky: „...Generál Mittel [t. j. Mittelhauser], ako mu rázne po vojensky hovorili

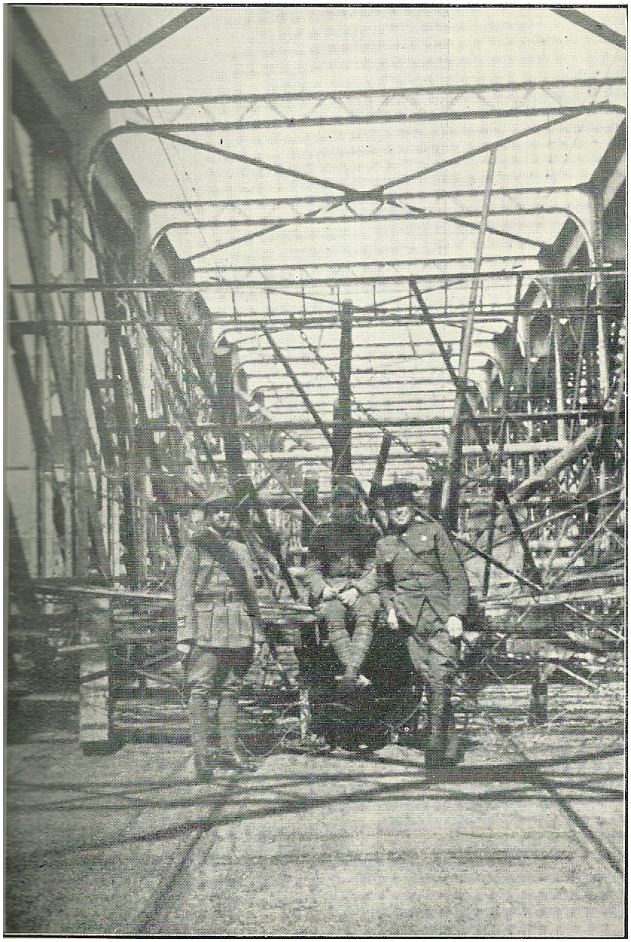

Obr. č. 2:
Vojaci na moste:
V strede mosta sa nachádzal násyp chránený ostnatým drôtom. Pri násype hliadkovala československá a maďarská stráž. Vojenské hliadky sa nachádzali aj na každom konci mosta. Maďarská časť mosta bola podmínovaná.

o válke vo Francii a tiež potom u nás na Slovensku, až do konca júna stále sa ma pýtal, čo by som chcel k narodeninám. Len tak žartom hovoril som, že by som najradšej chcel predmostie z Bratislavy, aby naše delá mohli ovládať rozhranie Rakúska, Maďarska a Československa a aby celý [Starý] most bol náš. Mal som na mysli hlavne ovládanie Dunaja. Generál Mittel ani neodpovedal a deň pred mojimi narodeninami [Šrobár sa narodil 9. augusta 1867] predložil mi hotový plán obsadenia Petržalky a všetko bolo na minutu a na muža vypočítané, a najviac dobrého Mittla pri tom trápilo, že dárok ten

musel sa o niečo opozdiť, poneváč ten deň bola príliš mesačná noc. Museli sme počkať na 12. augusta..." (Šrobár, s. 181)

Spomienka účastníka obsadzovania Petržalky Františka Martíneka

„...A tak za krásneho, trochu chladného rána dňa 14. augusta 1919 bola Petržalka s okolím už trvale privtelená k Slovenskej krajine. Prúdy našich vojakov ubytovali sa jednak v obci samej, jednak v barákovom tábore pri Kopčanoch, v stanoch okolo horárni v Starých Nivách a v tábore u Krištofka

Obr. č. 3: Generál Piccioni, minister Vavro Šrobár a gen. Mittelhauser v Bratislave, 1919

v pečenskom lese. Veliteľom bratislavského predmostia bol ustanovený francúzsky major Louis Martin. Husté rady úžaslých Bratislavčanov obsadili zábradlie na mestskom nábreží, hľadiac na most, ešte z večera tichý; jeho stredný násyp bol už našimi zákopníkmi docela rozmetaný, a po moste prechádzali sem tam vojenské oddiely, hliadky i posli na koňoch, delostrelecké transporty a množstvo vozov, až most všetok dunel a hlučal. Mnohí z občanov dožadovali sa dychtive, avšak márne prístupu na druhý breh, kam hneď časne z rána dostavil sa minister dr. Vavro Šrobár so svojím sprievodom..." (Martínek, s. 186)

Bratislavské predmostie

Diskusie o dnešnej slovensko-maďarskej hranici sa viedli už počas prvej svetovej vojny. V západnej časti mala južnú hranicu tvoriť prirodzená prekážka – Dunaj. Vzniklo viacero návrhov o bratislavskom predmostí, ktorého súčasťou bola aj Petržalka.

Obr. č. 4 a 5: Opevňovanie hranice proti Maďarsku drôtenými prekážkami medzi Starým mostom a petržalským parkom, 1919

Obr. č. 6: Čs. legionári a Sokoli v strede mosta

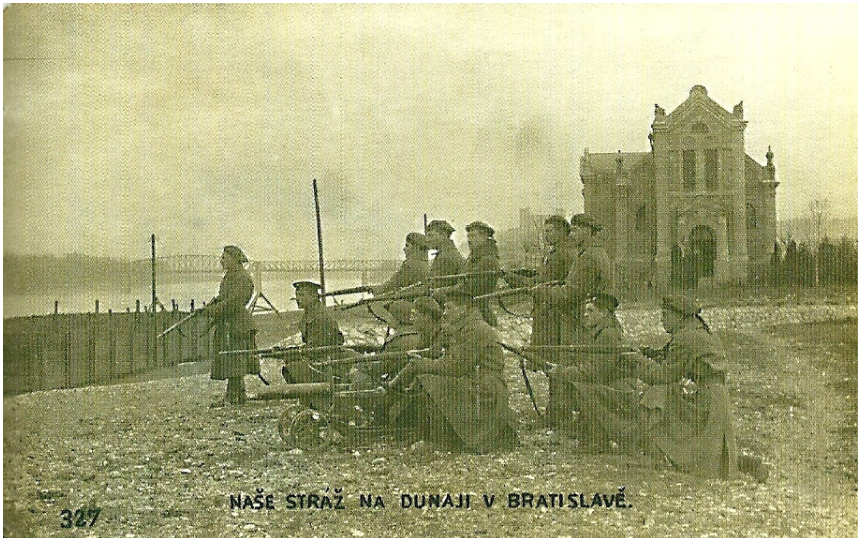

Obr. č. 7: Československé vojsko na nábreží Dunaja pri Zimnom prístave

Obr. č. 8: Vojaci Stráže Slobody na druhý deň po obsadení Petržalky

Obr. č. 9: V roku 2010 osadili v Sade Janka Kráľa pamätník Trianonu od akad. sochára Ota Bachoríka

Maximalistický variant žiadal niekoľkokilometrový koridor, ktorý by spájal Československo s Juhosláviou. Tento návrh mierová konferencia zamietla. (Hronský, s. 161-162, 183-184) Návrh, aby koridor siahal k Neziderskému jazeru [nem. Neusiedler See, maď. Fertõ], vychádzal o. i. tiež z argumentu, že v okolí jazera žilo aj slovanské obyvateľstvo – Chorváti. Tí sa tu usádzali už od 16. storočia, keď utekali pred osmanskou hrozbou. Bratislavské predmostie, ktoré by chránilo Bratislavu a dunajský prístav, žiadali hlavne vojenské zložky zo strategických dôvodov. Nemenej dôležitým argumentom pre obsadenie Petržalky boli aj národohospodárske, dopravné, ale aj rekreačné dôvody.

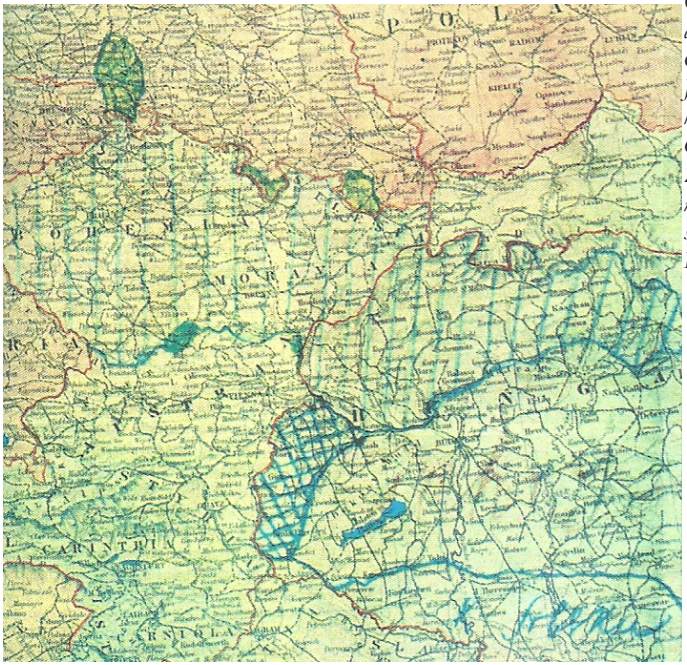

Obr. č. 10: Koridor medzi budúcim Československom a Juhosláviou navrhol v roku 1915 T. Garrigue-Masaryk. Zahŕňal hlavne územie dnešnej rakúskej spolkovej krajiny Burgenland.

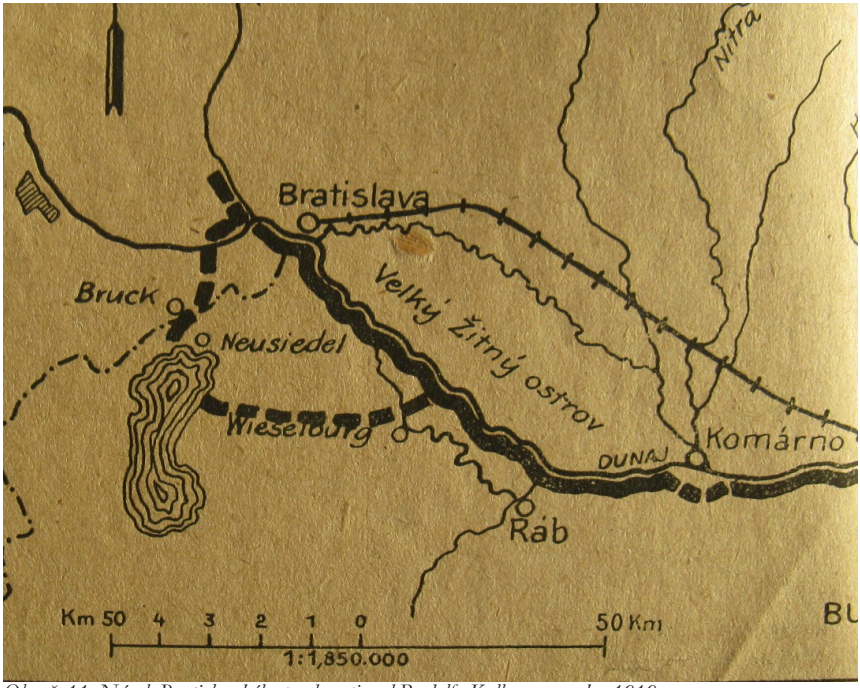

Obr. č. 11: Návrh Bratislavského predmostia od Rudolfa Kalhousa z roku 1919

2. Rozmach priemyslu a dopravy

Hospodársky rozmach Petržalky nastáva hlavne po výstavbe cestno-železničného mosta v roku 1891. Prudký nárast Petržalky v medzivojnovom období sa prejavil aj v ďalšom rozmachu priemyslu. Dovtedajšie továrne, ako parná píla bratov Harschovcov, továreň na smaltovaný riad Westen či Durvayova tehelňa, aj naďalej prosperovali, ba dokonca rozširovali svoju výrobu.

Doprava

Výstavbou železničnej trate sa Petržalka stala významným dopravným uzlom. Cez Petržalku prechádzali tri medzinárodné cesty: Viedenská – od Starého (vtedy Štefánikovho) mosta po nábreží po hraničný prechod Berg do Rakúska, Kopčianska – od železničnej stanice po prechod do Rakúska, do obce Kittsee (slovensky Kopčany) a Rusovská (Orošvárska), ktorá prechádzala popri Pečnianskom ramene do Maďarska po vtedajší hraničný prechod pri Janíkovom dvore. (Gustafik, s. 37) Petržalská železničná stanica patrila k významným dopravným uzlom. V roku 1932 sa traťou do Rusoviec, vtedajšieho maďarského Oroszváru, prepravilo vyše 100 000 ton tovaru. (Urblik, s. 29)

Cez Petržalku prechádzala aj tzv. električka do Viedne. Električka, druh mestskej koľajovej dopravy poháňanej elektrikou ako novým zdrojom energie, sa v Bratislave začala používať už od roku 1895. Jej rozchod bol 1 000 mm. Rozchod viedenskej električky bol širší, 1 435 mm, čo je štandardný rozchod vlakov. Keďže vlakovej doprave v tomto období dominovali parné rušne a dopravu medzi Bratislavou a Viedňou zabezpečovali rušne poháňané elektrikou, vžil sa pre toto vlakové spojenie u Bratislavčanov výraz „električka“.

Pre verejnosť bola viedenská električka sprístupnená 5. februára 1914. Východisková stanica sa nachádzala na mieste dnešného parčíka pred budovou SNM na Vajanského nábreží a po prejazde mostom pokračovala Viedenskou a Rusovskou cestou na Kopčiansku cestu smerom na Hainburg. (Bližšie: Martinko, s. 15-19; Obuchová, s. 95-97)

V medzivojnovom období, od 4. septembra 1929, sa zaviedlo aj pravidelné autobusové spojenie Petržalky s Bratislavou. Do Petržalky premávala linka L, označená podľa maďarského názvu Petržalky – Ligetfalu. (Kráľ – Habarda, s. 42)

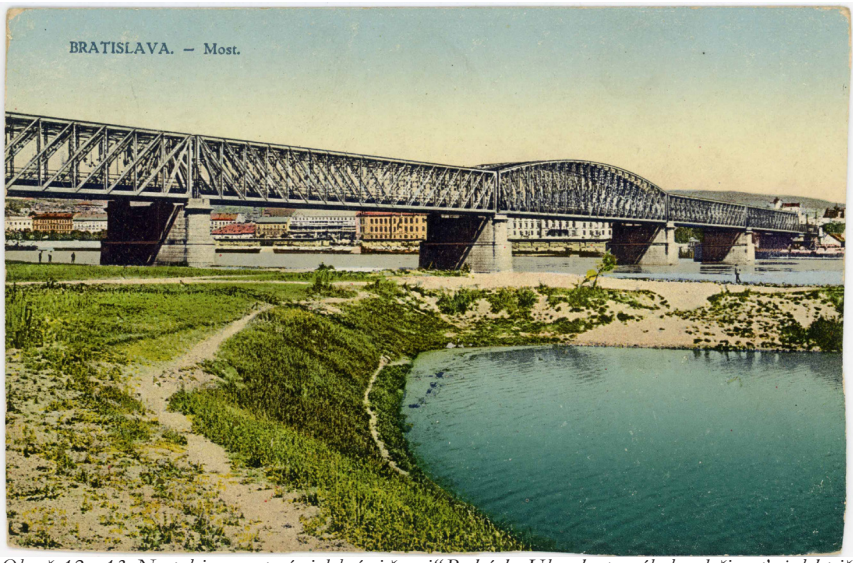

Obr. č. 12 a 13: Nostalgiu za „starými dobrými časmi" Rakúsko-Uhorska pomáhala udržiavať aj električka do bývalého hlavného mesta monarchie – Viedne. Prevádzka na nej sa začala ešte pred vypuknutím 1. svetovej vojny. Trať smerovala cez Most Františka Jozefa – po vzniku ČSR premenovaného na Štefánikov most – a ďalej po Viedenskej ceste popri Dunaji. Jej prevádzka sa zastavila po pripojení Petržalky k Hitlerovej Tretej ríši. Vďaka nadšencom z Klubu priateľov mestskej hromadnej a regionálnej dopravy v Bratislavy sa podarilo v roku 2013 zachrániť historickú lokomotívu električky.

Obr. č. 14: Železničná stanica v Petržalke

Priemyselné podniky

K najstarším priemyselným podnikom patrila **Durvayova tehelňa**, ktorú založil v roku 1883 na ceste smerom do Kopčian Anton Durvay. Tehelňa bola vybavená parným strojom a neskôr využívala aj elektrickú energiu. Okrem výrobných a administratívnych priestorov sa tu nachádzali aj byty pre zamestnancov továrne. Tehelňu asanovali v roku 1944. (Gustafik, s. 22; Obuchová, s. 203) Pri tehelni sa nachádzala štvorposchodová rozhľadňa postavená v roku 1933. Bola vysoká vyše 30 metrov a bol z nej výhľad do celého okolia, až do Maďarska a Rakúska. (Gustafik, s. 124) V tamojšej kolónii vyrastal aj Jaroslav Gustafik, autor spomienok na Petržalku v prvej polovici 20. storočia.

Na konci Kopčianskej stáli dve továrne: vľavo Matador a oproti Sphinx. (Gustafik, s. 115) Továreň na smaltovaný riad **Sphinx** založil v roku 1896 rakúsky podnikateľ Peter Westen a spočiatku niesla jeho meno. Po 1. svetovej vojne prevzala podnik akciová spoločnosť Sphinx Praha, ktorá bola monopolným výrobcom smaltovaného riadu v Československu (na území Slovenska mala závod aj vo Fiľakove) a pôsobila pod názvom Sphinx – Spojené smaltovne a továrne na kovový riad. Na začiatku výroby zamestnávala okolo 200 pracovníkov, v roku 1930 už 647. (Obuchová, s. 238-240; Urblik, s. 28) Po 2. svetovej vojne sa továreň transformovala na Strojársko-metalurgické závody (SMZ, Kovosmalt – foto (Čomaj, s. 44, 110), po roku 1948 sa stal závod súčasťou podniku Kovosmalt Trnava.

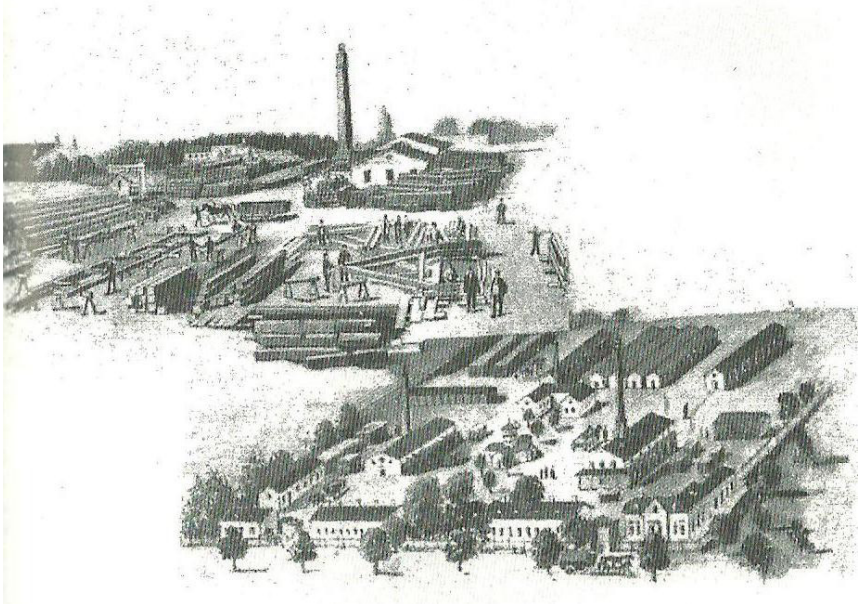

Obr. č. 15: Veduta Durvayovej tehelne , prelom 19. a 20. storočia

Obr. č. 16: Vodárenská veža zásobovala strojovňu Durvayovej tehelne

Obr. č. 17: Továreň Westen, neskorší Sphinx, na začiatku 20. storočia

Obr. č. 18: Zamestnankyne v továrni na smaltovaný riad z 1. polovice 40. rokov

Obr. č. 19: Zhromaždenie zamestnancov továrne Matador v roku 1938

Dnešnú továreň **Matador** založil v roku 1905 rakúsky podnikateľ Reithofer ako *Prvú uhorskú továreň na výrobu bavlny, spracovanie ťavej srsti a výrobu hnacích gumených remeňov – Felső Magyar Pamut-teveszőr és Balata hajtószíj gyár*. Vyrábala najmä výrobky z gumy a komponenty pre strojnícky priemysel. (Obuchová, s. 259) V roku 1912 závod vyhorel, ale po 1. svetovej vojne bol nanovo postavený a zažíval svoj nový rozvoj. V 20. a 30. rokoch zažívala továreň veľký rozmach. Kým v roku 1927 mala len 350 robotníkov, v roku 1930 už zamestnávala 800 pracovníkov, a to napriek začínajúcej hospodárskej kríze. (Urblik, s. 28) V roku 1922 sa továreň stala súčasťou pražskej akciovej spoločnosti a v rokoch 1923 – 1924 bola ekonomicky zviazaná s anglickou firmou Cordial Coats chouc a nemeckou firmou Ballatawerke A. G. V roku 1932 sa sídlo spoločnosti presťahovalo do Prahy a v Petržalke zostala len výroba. Akcionármi firmy boli hlavne českí podnikatelia, ale napríklad aj Kornel Stodola. V roku 1935 postihol Matadorku veľký požiar, ktorý zničil časť výroby. V tomto období sa tu vyrábali gumené výrobky značky Gumatador a Pneumatador, ako aj chirurgické technické výrobky. V priestore továrne sa nachádzali aj ubytovne pre zamestnancov továrne, ako aj závodný klub. V roku 1938 – 1939 v nej už pracovalo vyše tisíc zamestnancov. (Obuchová, s. 259-263) Počas 2. svetovej vojny prevzali do svojej správy továrne Matador a Kovosmalt Nemci. Pričlenili ich k viedenskej firme Semperit a výrobu prispôsobili vojenskej výrobe. (Čomaj, s. 64; Urblik, s. 30)

K menším fabrikám na území Petržalky patrila parná píla bratov Harschovcov, neskoršia preglejkáreň, továreň na dyhované debny, Winterova a Vienmanova továreň na farby a laky, Levyho továreň na hnacie remene z prírodných, najmä ľanových materiálov či Omnia, továreň na drevený tovar a kovové hadice. (Čomaj, s. 42-43; Urblik, s. 28)

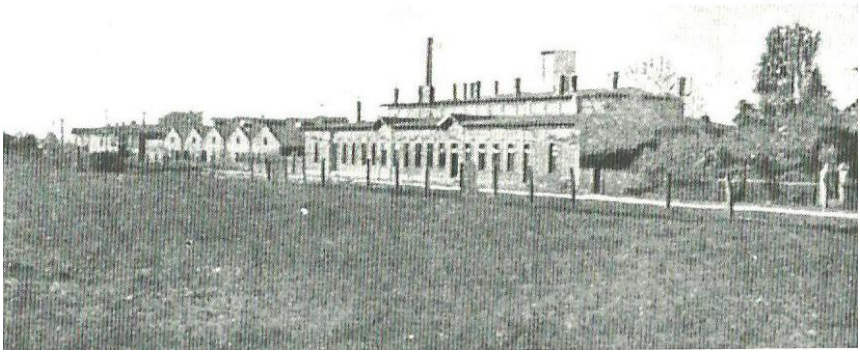

Obr. č. 20 a 21: Časti závodu Matador pochádzajúce z medzivojnového obdobia

V literatúre sa uvádza (Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 1 (ďalej VSOS), s. 2228), že sa v Petržalke nachádzala aj modrotlačiarska dielňa. V 70. rokoch existovala pod názvom Kroj a bola jednou z posledných na Slovensku. Nemáme však o nej podrobnejšie správy.

3. Rozvoj obce v medzivojnovom období (1919 – 1938) – „najväčšia dedina v republike“

Vznikom Československa a vyčlenením územia Slovenska z Uhorska sa Bratislava stala hlavným politickým a kultúrnym centrom Slovenska – sídlom „slovenskej vlády“ (Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, neskôr Krajinský úrad), univerzity či Slovenského národného divadla. Zvýšil sa počet jej obyvateľov a príchodom slovenského a českého obyvateľstva sa menilo aj etnické zloženie. Petržalka, ako prirodzené zázemie Bratislavy, zažívala tiež dovtedy nebývalý stavebný rozmach.

Význam Petržalky pre Bratislavu

Výstavba stáleho mosta cez Dunaj definitívne pripútala Petržalku k Bratislave, ktorá sa ďalej rozvíjala ako jej zázemie. Rozvíjalo sa tak prirodzené súmestie, ktoré sa napokon zavŕšilo pričlenením Petržalky k Bratislave ako jej mestskej časti. Dajme však ešte slovo dvom pamätníkom, ako sa v medzivojnovom období vnímalo medzi česko-slovenskou elitou pripojenie bratislavského predmostia k Bratislave a v širšom kontexte význam Bratislavy pre Československo:

„...Boli sme si jasne vedomí, čo pre modernú Bratislavu znamená a bude znamenať jej predmostie, Petržalka. Nielen z príčin strategických a národohospodárskych – pre zabezpečenie nášho hlavného prístavu v republike a pre dŕžbu veľkej časti bratislavského priemyslu – ale i z dôvodov dopravných, zdravotných a športovných. Rozsiahle háje v Petržalke sú vlastne pľúcami slovenskej metropole, jej ohromným kvetúcim parkom, kde je toľko starých alejí, pôvabných zákutí i krásna slnečná pláž, známe »Lido«, najobľúbenejšie kúpalište bratislavských občanov. Bratislavský šport bol a je bez Petržalky nemysliteľný: sú tam temer všetky hriešta footbalové i tenisové a cvičište veslárskeho klubu bratislavského. Nádražie v Petržalke je východiskom našej rýchlikovej trati na Záhreb a Sušak, ako i terajšej rakúskej železnice k Neziderskému jazeru; okrem toho beží cez Petržalku elektrická dráha z Bratislavy do Viedne, najužívanejšie spojenie obidvoch miest. Tak bolo zabranie Petržalky životným záujmom Bratislavy pre jej rozvoj na veľkomesto. K tomuto

názoru došli časom aj tí z bratislavských občanov, ktorým obsadenie predmostia bolo prekvapením nemilým..." (Martínek, s. 182)

Slováci, zvyknutí na menšie mestá, vnímali Bratislavu ako skutočné veľkomesto. Takto si spomína na začiatok 20. rokov Ján Hrušovský, ktorý sa tu tiež vtedy usadil: „Na Bratislavu sa chodili pozerať ľudia z celej republiky, a keď z nej odchádzali, boli nadchnutí. Ani nie tak mestom samým, ako skôr jeho možnosťami, no a Dunajom. Najväčším pôžitkom bolo previesť sa loďou na petržalskú stranu. A po Dunaji sa môžeš plaviť komfortnou loďou celé dni, skoro ako na mori, a ešte vždy nie si v cieli!" (Hrušovský, s. 167)

Osídlenie

Hranice Petržalky sa ustálili až v roku 1923, keď po úprave štátnych hraníc bola ku katastru Petržalky pripojená časť územia Kopčian (Kittsee, Rakúsko) a Jaroviec (Horvátjárfalu, do roku 1947 súčasť Maďarska). (VSOS, s. 205) Petržalka mala za prvej ČSR veľmi úzke vzťahy s Kopčanmi. Viacerí obyvatelia Kopčian vlastnili pozemky na území Petržalky. Obe obce mali aj spoločné dejiny, veď do zániku Uhorska boli obe jeho súčasťou. Kopčany sa po zániku Rakúsko-Uhorska stali súčasťou Rakúska v rámci novozaloženej spolkovej krajiny Burgenland. Územie Burgenlandu bolo až do roku 1921 súčasťou Uhorska, respektíve Maďarska.

Po pripojení Petržalky k ČSR sa zvýšil prílev novoprišlého obyvateľstva. Dôvodom boli aj výrazne nižšie ceny stavebných pozemkov ako v Bratislave a dobrá dopravná dostupnosť do mesta. Niektoré miestne podniky dokonca financovali výstavbu domov a bytov pre svojich zamestnancov. Rozmach výstavby postupne menil aj urbanizmus obce. (Informácie o dejinách Petržalky prináša aj Kronika Petržalky, ktorá je prístupná na internete. Prvá časť z rokov 1935 až 1944 bola napísaná až na začiatku 50. rokov, viditeľné je hodnotenie dejín Petržalky z ľavicového, resp. komunistického pohľadu.) Najhustejšia výstavba prebiehala medzi bývalou Štefánikovou ulicou a železničnou stanicou a pozdĺž Rusovského ramena. (Čomaj, s. 52) Obec s výstavbou priemyselných závodov a príchodom robotníctva postupne strácala dedinský charakter a získavala vzhľad bratislavského predmestia. Za desať rokov od skončenia vojny sa zvýšil počet domov päťnásobne a počet obyvateľov vyše trojnásobne. V roku 1930 mala vyše 1 500 domov a vyše 14 000 obyvateľov. (Urblik, s. 28)

Územie dnešného Sadu Janka Kráľa a dunajského nábrežia nebolo súčasťou Petržalky, ale patrilo do I. obvodu Bratislavy. (Gustafik, s. 38)

Jadro obce tvorila Sedliacka štvrť, t.j. ulice Sedliacka a Školská a roztrúsené usadlosti na území ulíc Pečnianska (Pečenská), Pekárska, Dlhá, Štefánikova,

Hrebíčkova a Ružová. (Gustafik, s. 34) Na prelome 19. a 20. storočia tvorili zástavbu trojpriestorové domy so sedlovou strechou, tvrdou krytinou a murovanými štítmi. (Súpis pamiatok 1, s. 207-208) Výstavba za prvej ČSR prebiehala plánovito. Každý dom mal tri až štyri áre záhrady, mnohí obyvatelia Petržalky vlastnili aj ovocné sady, kde sa pestovali hlavne marhule. Začiatkom 30. rokov postavili tzv. Binderovu kolóniu na bývalej Jiráskovej (Svrčinovej) ulici. Staviteľ Binder tu postavil 20 domov. Boli zbúrané v 70. rokoch. (Gustafik, s. 34)

Na konci Petržalky po ľavej strane Viedenskej cesty smerom na Berg sa nachádzala osada **Kapitulský dvor**. Žilo tu asi desať rodín s potomkami nemeckých starousadlíkov. Nachádzal sa tu aj hostinec pána Heinischa. V tejto časti vznikla v 13. storočí prvá osada na území Petržalky Flözendorf. Nachádzajú sa tu ešte valy z obdobia Napoleonovho obliehania z roku 1809. (Gustafik, s. 126)

Neďaleko sa nachádzala osada **Durvayova tehelňa**. Po zatvorení tehelne sa obyvatelia kolónie zamestnávali ako továrenskí robotníci v blízkych priemyselných závodoch. (Gustafik, s. 128) V 2. polovici 30. rokov na lúke pri Durvayovej tehelni, ktorá slúžila ako vojenské cvičisko, začali budovať vojenské opevnenie. (Gustafik, s. 136) Osadu napokon zlikvidovali po roku 1938 po pripojení Petržalky k Tretej ríši. (Gustafik, s. 136)

Počet ulíc v Petržalke

V roku	Počet ulíc
1773	7
1820	9
1919	22
1929	112

Počty domov

V roku	Počet domov
1866	103
1890	111
1920	270
1930	1600
1936	2571

Územie od Starého mosta pozdĺž železničnej trate po dnešnú rakúsko-maďarskú hranicu tvorili ešte za 1. svetovej vojny polia a pasienky. Na území od Starého mosta a smerom k Lidu sa nachádzalo **Elýzium**, najchudobnejšia časť Petržalky. Od 20. rokov si tam stavali domčeky najchudobnejší obyvatelia Petržalky. Nachádzali sa tu aj tri hostince: Stanitz, Vačkár a Amerika. (Gustafik, s. 38-39)

Časti **Starý háj** (Aulissel) a **Ovsište** tvorili osobitné osady a nachádzali sa ďalej od centrálnej časti obce. Vznikli po 1. sv. vojne na rozparcelovanom majetku grófa Pálffyho (Gustafik, s. 34) a čiastočne si udržiavali dedinský charakter. Ovsište (nem. Habern, maď. Zabos) patrilo až do 50. rokov administratívne do Prievozu. Rozkladalo sa na území dnešného Ovsišťa a Ekonomickej univerzity. (Čomaj, s. 15; Gustafik, s. 38) Kolónia Aulissel na okraji Starého hája patrila k najchudobnejším častiam Petržalky. Nachádzali sa tu aj drevené domy, ktoré vo svojej publikácii zachytil Štefan Fekete. (Obuchová, s. 265-266)

Územie Petržalky pretínalo Chorvátske rameno. Nachádzali na ňom dva drevené mosty: Harschov most na južnom konci Starého hája a Hahnov most na severe Starého hája. Spojenie s centrálnou časťou obce, v priestore medzi dnešnou

Jungmannovou ulicou a Námestím hraničiarov, umožňoval aj prievoz loďkou, ktorý bol však za poplatok. (Gustafik, s. 132)

Excentricky od obce, blízko vtedajšej hranice s Maďarskom a Rakúskom, sa rozprestieral majer **Janíkov dvor**, kde žilo asi 40 rodín. Obyvatelia sa živili prevažne chovom hospodárskych zvierat. Nachádzal sa tu aj Popperov majer, kde mal farmu maďarských bakonov, ošípaných, chovaných kvôli prerastenej slanine. (Gustafik, s. 128)

Obr. č. 22 a 23: Marxova ulica za 1. ČSR. Cez 2. svetovú vojnu sa volala Hitlerova, od roku 1949 Stalinova ulica, preto sa jej hovorovo vravelo „Stalinka". Dnes sa na jej mieste nachádza Zadunajská cesta.

Spomienka Jána Hrušovského na Ovsište:

„Ktoréhosi popoludnia zaviedla ma jarná túžba do Ovsišťa na petržalskej strane Dunaja. Vtedy tam stálo len niekoľko domčekov s dvoma hostincami pre výletníkov z mesta. Jeden z nich, povyše, blízko dunajského ramena, mal aj veľkú tienistú záhradu s neprenosnými stolmi a lavicami, kde sa za horúcich letných dní veľmi príjemne sedelo, pravda, iba do neskorých popoludňajších hodín, keď tu už všade nastávala obvyklá komária pliaga. Obyvatelia tu mali pekné, starostlivo opatrované záhrady, vysádzané väčšinou marhuľkovými štepmi, všetko sa tu topilo v zázračnej ružovej farbe a vo vzduchu poletovali myriady usilovných včeličiek." (Hrušovský, s. 274)

Správa sociálneho referenta mesta Bratislavy o obydliach v kolónii Starý háj - (Aulissel) z roku 1929:

„...najväčšia kolónia chudobných sa rozprestiera na okraji Starého hája v hone Aulisel. Tam býva niekoľko sto rodín, čiastočne v drevených búdach, čiastočne v iných primitívnych núdzových prístreškoch. Táto kolónia bola následkom snehových závejov od Petržalky úplne odlúčená... Čo tu najviac chýba, je osvetlenie a telefónna stanica, ...lebo následkom nedostatku týchto zariadení klesne kolónia na úroveň africkej dediny." (Obuchová, s. 266)

Sociálne zloženie obyvateľov

Pôvodné obyvateľstvo Petržalky tvorili rybári, remeselníci (ako kolári, kováči, murári, stolári či zámočníci) a robotníci, ktorí si privyrábali pestovaním ovocia a zeleniny a predávali ho na trhu v Bratislave. Jadro gazdov obývalo ulice Školská a Roľnícka. Prevažne to boli maloroľníci a len 3 – 4 rodiny mali väčšie pozemky ako 15 jutár. K najstarším roľníckym rodinám patrili rodiny s priezviskami Moritz, Grandl, Rudolf, Türk, Falb, Raffel, Müller, Hautzinger, Meidlinger, Leitner, Giesser, Profendiener a Mayer. (Rudolf, s. 17). Pestovalo sa obilie, kukurica, menej repka, zemiaky, koreňová zelenina, z ovocia najviac marhule, pestované aj v osobitných záhradách a sadoch. O tie bol aj v okolí najväčší záujem – či už vo forme plodov, alebo lekvárov.

Obr. č. 24: Elýzium, jedna z najchudobnejších častí Petržalky, okolo r. 1939

Po vzniku Československa sa v Petržalke usádzali vo väčšej miere aj úradníci štátnej a verejnej správy, učitelia s rodinami, železniční a poštoví zamestnanci, policajti, ako aj príslušníci pohraničnej stráže (financi a colníci). (Gustafik, s. 32) Zvyšovanie obyvateľstva prinieslo aj nárast počtu obchodníkov a drobných pohostinských prevádzok. Československú hranicu s Maďarskom a Rakúskom chránila armáda, ktorej príslušníkmi boli aj bývalí legionári. Vojenské kasárne sa nachádzali na Kopčianskej ceste neďaleko Durvayovej tehelne, kde sídlil 39. peší pluk čs. armády – „výzvedný pluk generála Grazianiho“. (Gustafik, s. 114) Ďalšie roty tohto pluku sa nachádzali v Jelínkovej kasárni na Zadunajskej ulici. (Gustafik, s. 133)

Vývoj počtu obyvateľov, národnostná a náboženská skladba

Počet obyvateľstva Petržalky bol priamo závislý na blízkosti Bratislavy a najmä na jej význame ako politického, hospodárskeho a spoločenského centra. Počet obyvateľov Petržalky dynamicky vzrástol predovšetkým po vzniku Československej republiky, keď sa Bratislava postupne etablovala ako nové centrum československej

a slovenskej správy. Vznikom centrálnych celoslovenských úradov a inštitúcií sa Bratislava stala migračne atraktívnou nielen pre nový úradnícky živel, pre ktorých znamenala množstvo pracovných príležitostí, ale rovnako aj z hospodárskeho hľadiska (Šprocha - Tišliar, s. 126 a n.). Najvýraznejšie sa to prejavilo práve zvyšovaním počtu obyvateľstva celej bratislavskej aglomerácie.

Vývoj počtu obyvateľstva v rokoch 1869 – 1930

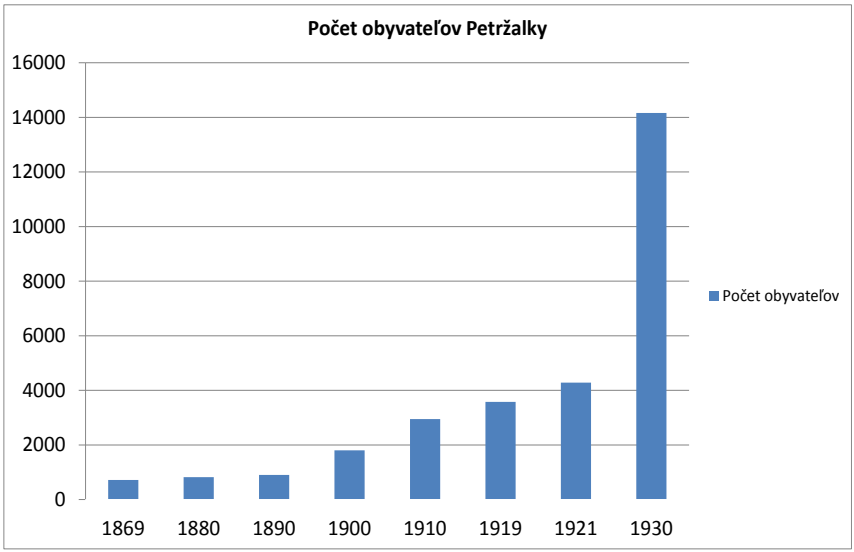

Národnostné zloženie obyvateľov Petržalky v rokoch 1910 – 1930

	1910	**1919**	**1921**	**1930**
Obyvatelia spolu	2 947	3 576	4 282	14 164
Slováci (spolu s Čechmi)	10,8	26	29,2	55,5
Nemci	67,8	58,6	47,7	22,4
Maďari	16,8	14,3	13,1	14,4
Chorváti	0,3	-	0,2	-
Židia	-	-	0,1	0,4
Ostatní a cudzinci	4,3	-	9,8	7,4

Migračná atraktivita bratislavskej aglomerácie sa dotkla výraznejšie aj etnicity a konfesionálneho zloženia obyvateľstva. Petržalka počas moderných uhorských sčítaní ľudu, rovnako ako blízka Bratislava, preukazovala najmä

do konca 19. storočia silný nemecký charakter. V roku 1880 tvoril nemecký element vyše 85 % prítomného obyvateľstva Petržalky. Pred vypuknutím 1. svetovej vojny Nemci stále tvorili približne dve tretiny obyvateľov. Okrem nich tu žili početnejší Maďari (takmer 17 %) a napokon aj Slováci (10 %). K pôvodným obyvateľom Petržalky patrili aj Chorváti, ktorí sa však postupne asimilovali. V prvom sčítaní obyvateľstva na Slovensku v roku 1919 podiel Nemcov poklesol na necelých 59 % a počas medzivojnového obdobia, v roku 1930, až na menej ako 22,5 %. Prevahu postupne od roku 1919 získavalo obyvateľstvo československej národnosti (Slováci a Česi) ako priamy dôsledok blízkosti Bratislavy.

Národnostná skladba Petržalky podľa údajov sčítania ľudu z roku 1930 v absolútnych číslach

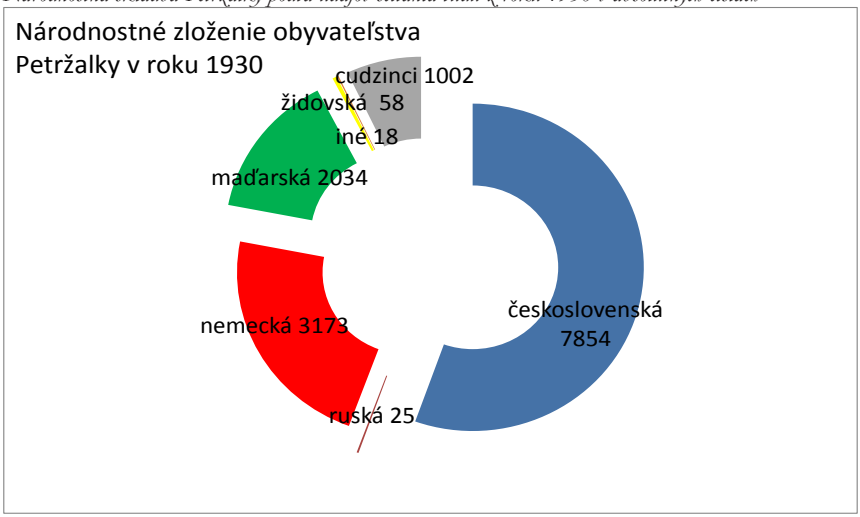

Konfesionálne tu prevládalo rímskokatolícke vierovyznanie. Väčšina obyvateľstva Petržalky, približne 80 %, sa hlásila k rímskokatolíckemu vierovyznaniu. Cirkevne bola Petržalka filiálkou bratislavskej farnosti sv. Martina. Zvyšujúci sa počet katolíkov viedol v roku 1934 k zriadeniu samostatnej farnosti. Najstarší katolícky kostol stál v Petržalke od roku 1672 na dunajskom nábreží. V roku 1932 postavili nový Kostol Povýšenia sv. Kríža, ktorý spravovali františkáni. (Bagin – Krajči, s. 177) Pri kostole pôsobil 30-členný nemecký cirkevný zbor založený v roku 1932 učiteľmi Johannom Zippelom a Georgom Schnablom. (Rudolf, s. 27) Vzhľad Petržalky dopĺňala aj drobná cirkevná architektúra. Na križovatke Rusovskej a Kopčianskej

ulice stála „od nepamäti" božia muka – drevený kríž s ukrižovaným Ježišom. Podobný kríž stál aj ďalej na Štefánikovej ulici oproti hostincu Mrena. (Gustafik, s. 115) Podobné kríže sa nachádzali na viacerých miestach Petržalky. (Gustafik, s. 116)

Druhou najpočetnejšou náboženskou komunitou v Petržalke boli príslušníci evanjelickej cirkvi augsburského vyznania, ku ktorej sa hlásilo takmer 10 % obyvateľov. Tvorili ju pôvodní starousadníci i novoprišlé obyvateľstvo. Pôsobil tu aj evanjelický kostolný chór. (Guštafik, s. 154) Súčasťou evanjelickej ľudovej školy, ktorú si postavili evanjelici v roku 1933, bola aj modlitebňa. (Urblik, s. 29)

Židia prichádzali do Petržalky až na konci 19. storočia, a to z neďalekého Kittsee, kde pôsobila významná náboženská obec. Na začiatku 20. storočia tu žilo len 20 Židov. V medzivojnovom období zažíva židovská obec rozkvet. Za tridsať rokov sa ich počet výraznejšie zvýšil – v roku 1935 tu žilo už 250 židov. Väčšina židov sa však hlásila k nežidovskej národnosti. V 20. rokoch si miestna židovská komunita založila samostatnú ortodoxnú obec, ktorá patrila do kompetencie stupavského rabína. Obec tvorilo asi 70 rodín. Bol založený židovský cintorín a charitatívny spolok Chevra Kadiša. Obec zriadila v súkromnom dome modlitebňu, mikve a jatku na výsek mäsa. V 30. rokoch kúpila obec pozemok, kde plánovala postaviť synagógu. Ďalšie udalosti však už týmto snahám zabránili. (Encyklopédia židovských náboženských obci. Zv. 2., s. 131-132)

Náboženské zloženie Petržalky v roku 1930 v absolútnych číslach

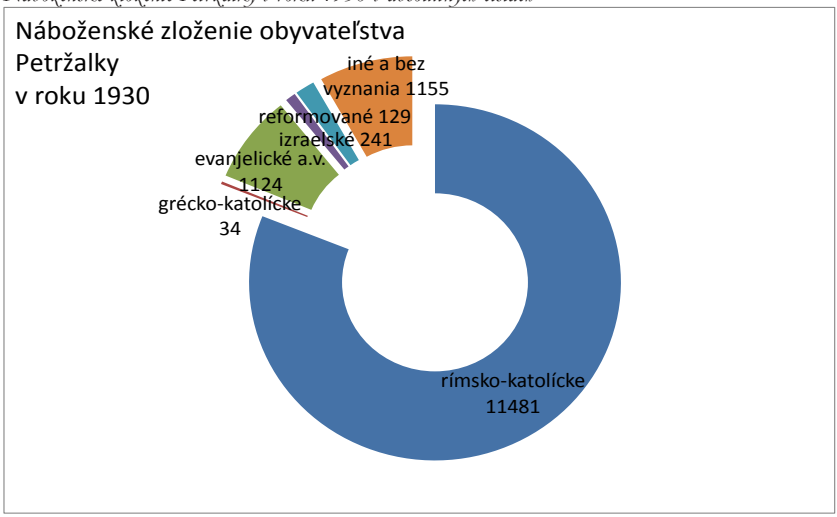

Petržalskí richtári

1919	Pavol Kašpert
1919 – 1920	Jozef Schlosser
1921 – 1926	Matej Gobl
1926 – 1927	Viliam Karný
1927	Karol Stárek
1927 – 1928	Branislav Manica
1928 – 1932	Karol Kudrna
1933 – 1934	Rudolf Kríž
1934 – 1936	František Pokorný
1936 – 1938	Andrej Pátek

Politická štruktúra obyvateľov Petržalky

Silné postavenie v Petržalke mali ľavicové politické strany. V 20. rokoch tu bola najsilnejšou stranou Komunistická strana Československa, člen KSČ bol dokonca dvakrát za sebou jej starostom. (VSOS 1) V roku 1932 bol za starostu zvolený komunista Rudolf Kríž. (Kronika Petržalky, s. 16)

V januári 1929 sa v Petržalke konala konferencia Komunistickej strany Československa, na ktorej zvíťazilo gottwaldovské krídlo, čo znamenalo „očistenie" strany od „pravicových oportunistov". V roku 1932 sa v obci zriadil aj stály sekretariát KSČ na Wilsonovej ulici. V závode Matador ilegálne vychádzal rovnomenný ľavicový časopis. (Urblik, s. 28-29)

Školstvo

Prvú budovu školy v Petržalke postavili v roku 1848 a stála na vtedajšej Školskej ulici. Do roku 1918 to bola jediná škola v Petržalke. (Urblik, s. 28) Druhú základnú (obecnú či ľudovú) školu postavili až v roku 1928 na Zadunajskej ulici. (Urblik, s. 29; Čomaj, s. 41, 161-162)

V rokoch 1932 až 1937 postavili ďalšie dve základné školy v Starom háji a Ovsišti a meštiansku školu na Jánošíkovej (Jazmínovej) ulici. V roku 1933 postavili aj evanjelickú ľudovú školu na Zadunajskej ulici (predtým Marxova, resp. Masarykova), ktorá zároveň slúžila aj ako modlitebňa. (Urblik, s. 29)

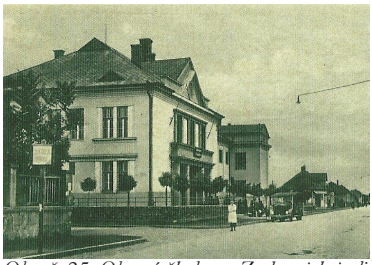

Obr. č. 25: Obecná škola na Zadunajskej ulici z roku 1928

4. Spoločenský a spolkový život v Petržalke

V Petržalke ako každej samostatnej obci sa rozvíjal kultúrny a spoločenský život. Vďaka demokratickým pomerom v medzivojnovom Československu sa mohla slobode rozvíjať spolková činnosť obyvateľov bez ohľadu na ich etnický, náboženský či sociálny pôvod. Zníženie pracovného času na 8 hodín denne a zavedenie dovoleniek prinieslo väčšiu možnosť na trávenie voľného času.

Obr. č. 26: Posviacka hasičskej zástavy

Obr. č. 27: Hasičská slávnosť

Spolková činnosť

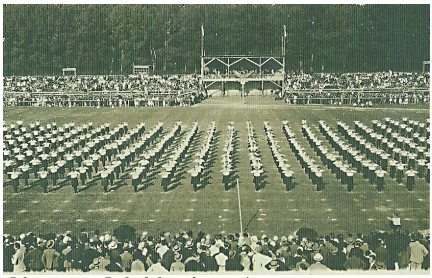

Obr. č. 28: Sokolská slávnosť

K tradičným spolkom, ktorá vznikali od 2. polovice 19. storočia, patrili hasičské spolky. Zakladajúce valné zhromaždenie **dobrovoľného hasičského spolku** v Petržalke sa konalo 14. septembra 1874. Vďaka rýchlemu zásahu dobrovoľníkov spolku sa nie raz podarilo zachrániť majetok Petržalčanov. Jeden z veľkých požiarov zasiahol Petržalku v roku 1912. (Čomaj, s. 110) Veľké škody spôsobil aj v továrni Matador. V neskoršom období zabezpečovali aj čistenie ulíc. (Rudolf, s. 41) Hasičské spolky mali aj významnú spoločenskú funkciu, a to organizovaním kultúrnych podujatí. Hasičský bál tradične završoval v Petržalke fašiangové zábavy v poslednú sobotu pred Popolcovou stredou. Vystupovala na ňom petržalská 35-členná kapela pod taktovkou Konráda Kaesa a jeho pobočníka Svasticha. (Gustafik, s. 176)

Obr. č. 29: Pečiatka TJ Sokol

Na začiatku 30. rokov dali členovia spolku vyhotoviť novú zástavu hasičského spolku. Priebeh slávnosti máme zachovaný vďaka dobovým fotografiám. Žiaľ, zástava sa nezachovala, poznáme však jej výzor. Bola vyhotovená z brokátu, na jednej strane bol farebnými hodvábnymi niťami vyšitý patrón hasičov sv. Florián a na druhej strane sa nachádzal v orámovanom kvetinovom venci nápis „Freiwillige Feuerwehr Engerau". Zástava bola zavesená na dobovej tyči so symbolickým plameňom na špici. Súčasťou posviacky zástavy bola svätá omša a potom ľudová zábava. V sobotu, deň pred slávnosťou, sa konala praktická ukážka zásahu hasičov pri požiari. Priebeh slávnosti podrobnejšie opisuje Karl Rudolf. (Rudolf, s. 80)

Aktívnu činnosť vyvíjala v Petržalke **Telocvičná jednota Sokol**. Zakladajúce valné zhromaždenie sa konalo 17. decembra 1922 za účasti 38 zakladajúcich členov. Stanovy spolku boli schválené Ministerstvom s plnou mocou pre správu Slovenska 23. marca 1923. (SNA, Fond Poverenictvo vnútra – bezpečnostný odbor – spolky, kartón č. 156; Podrobnejšie o TJ Sokol Petržalka: AMB, spolky v Bratislave, kartón 63) Cieľom spolku bolo pestovanie všetkých druhov športu a organizovanie športových stretnutí medzi jednotlivými družstvami v rámci Slovenska. V júli, na výročie upálenia Jana Husa, sokolská obec pravidelne zakladala na dostihovej dráhe vatru. (Gustafik, s. 125) V 30. rokoch sa v rámci nej rozvíjal mládežnícky sláčikový orchester. Zakladateľom bol pán Skurka. Pôsobili v ňom prevažne deti štátnych zamestnancov. (Gustafik, s. 151-152) V rámci TJ Sokol pôsobilo aj ochotnícke a bábkové divadlo. Pre deti pripravoval Sokol detské karnevaly s bábkovými predstaveniami v Sokolovni na Legionárskej ulici. (Gustafik, s. 176) Činnosť TJ Sokol zanikla po okupácii Petržalky v roku 1938. (Guštafik, s. 152) Cez vojnu sa v budove Sokolovne nachádzal sklad. (Gustafik, s. 156) Po vojne získal budovu nakrátko Zväz slovenskej mládeže v Petržalke. (SNA, kartón 156, č. 51) V roku 1951 bol Sokol včlenený do Zväzarmu.

V roku 1922 vznikol aj nemecký telovýchovný spolok, ktorý založili štyria obyvatelia Petržalky, nadšenci cvičenia, ktorých priezviská sa začínali na „V": Frisch, Fromm, Fröhlich a Frei. Najprv sa provizórne schádzali v hostinci, po postavení štátnej školy na dnešnej Zadunajskej ulici cvičili v miestnej školskej modernej telocvični. Postupne organizovali spoločné stretnutia aj s inými telovýchovnými združeniami z Bratislavy a okolia. (Rudolf, s. 26)

Obr. č. 30: Hudobná kapela Konrada Kaesa

K petržalským podnikovým športovým klubom patrili **TJ Sokol Kovosmalt** (založený 1932) a **ŠK Matador** (vznikol 1933). Ich cieľom bolo pestovanie a organizovanie športových aktivít. Oba zanikli po začlenení Petržalky do Nemeckej ríše, po vojne nakrátko obnovili svoju činnosť, aby v roku 1950 definitívne zanikli. (AMB, spolky v Bratislave)

Veľmi aktívnym bola aj skautský oddiel, ktorý vznikol v roku 1929. Rok po vzniku mal už vyše sto členov zo všetkých národností, ktoré žili v Petržalke. Sídlil v miestnej škole na Zadunajskej ulici. Skauti organizovali pravidelné výlety, letné tábory, plavecké výcviky či kurzy prvej pomoci. (Čomaj, s. 147-148)

K obľúbeným patrili hudobné spolky. Prvý hudobný spolok v Petržalke vznikol ešte v roku 1907 zásluhou N. Königsmarka. (Gustafik, s. 150; Rudolf, s. 25) Po útlme po 1. svetovej vojne naň nadviazala **hudobná kapela Konrada Kaesa**, ktorá vznikla v roku 1924. K. Kaes pochádzal z Kopčian (Kittsee), kde pôsobil ako učiteľ hudby na sláčikové a dychové nástroje, ale zároveň bol aj dirigentom a hudobným skladateľom. Kapela mala 35 členov, jedným z nich bol aj Karol Andrisz, dlhoročný člen orchestra Novej scény. (Gustafík, s. 26)

V medzivojnovom období pôsobili v Petržalke aj ďalšie hudobné telesá. Už sme spomínali mládežnícky sláčikový orchester TJ Sokol. Hasičské kapely mali aj priemyselné závody Matador a neskôr aj Sphinx – Kovosmalt pod vedením p. Šebeka. Hudobné kapely pravidelne vystupovali počas podnikových podujatí alebo osláv 1. mája. V miestnych podnikoch pravidelne vystupovali kapely, ktoré spríjemňovali návštevníkom pobyt či vyzývali do tanca. (Gustafik, s. 151)

V Petržalke mali silné zastúpenie ľavicovo orientovaní obyvatelia. Ešte za monarchie sa tu pravidelne organizovali oslavy prvých májov. (Čomaj, s. 115-116) Nachádzal sa tu aj Robotnícky dom, po 2. svetovej vojne premenovaný na Dom osvety. Nachádzal sa na Poľnej (Ždanovovej) ulici, kde mladí chodili napríklad na tanečné hodiny. (Gustafik, s. 156; MÚOP)

Novým kultúrnym médiom, ktoré oslovovalo širokú verejnosť, bolo filmové predstavenie. V Bratislave bolo známe už od roku 1896, aj keď stále kino otvorilo svoje brány až v roku 1905 (najprv v hoteli Carlton, od r. 1913 v priestore dnešného kina Mladosť). Petržalčania si museli počkať až do medzivojnového obdobia. Prvé, ešte nemé **kino Eldorado** otvorili v Petržalke až po 1. svetovej vojne a nachádzalo sa vedľa krčmy pána Radiča pri parku na konci Sofijskej ulice. Jeho majiteľom bola bratislavská rodina Száthmáryovcov. V druhej polovici 30. rokov získala licenciu na prevádzku kina TJ Sokol. (AMB, spolky v Bratislave, kartón 63) Po 2. svetovej vojne bolo poštátnené a premenované na kino Partizán. V prevádzke bolo až do roku 1978, kedy muselo ustúpiť výstavbe sídliska. (Gustafik, s. 68-70)

V rámci Petržalky pôsobilo aj viacero miestnych športových klubov. Futbalový klub **ŠK Tehelňa** si vybudovali miestni mládenci po 1. svetovej vojne na mieste, kde sa v Durvayovej tehelni skladovali a sušili tehly. Zakladateľmi boli bratia Mackovci. Keďže nebol oficiálne registrovaný, hrávali len priateľské zápasy. Jeho hráči však zároveň hrávali v oficiálnych futbalových kluboch SC Testvériség, SC Atus, ŠK Union, ŠK Merkur či ŠK Matador. (Gustafik, s. 130-131)

Miestne hostince

Obľúbeným miestom trávenia voľného času nielen Petržalčanov, ale aj obyvateľov Bratislavy, boli miestne hostince. Niektoré sa nachádzali priamo v rámci obytných sídiel (ako napríklad už spomínaná krčma pri kine, v Elýziu či dva hostince oproti kasárňam na Kopčianskej ceste (jeden patril Ľudovítovi Matúšovi, druhý vdove Bohabojovej – Gustafik, s. 114), iné priamo v lone prírody, ďaleko od mestského ruchu.

Obr. č. 31: Reštaurácia Františka Krištofeka „U modrého Dunaje" v 20. rokoch

Obľúbeným a vyhľadávaným sa stal výletný **hostinec Františka Krištofeka** (aj Krištofík). Nachádzal sa v západnej časti Pečnianskeho lesíka na nábreží Dunaja pri vyústení dnešného mosta Lafranconi. Ponúkal pohostenie vo voľnej prírode a skvelú petržalskú dychovku. (Gustafík, s. 26, 140) Krčmu často navštevoval aj Petržalčan, maliar Gustáv Mallý, kam chodieval na prechádzku. Ako spomína J. Hrušovský, v jedno letné popoludnie sa tu G. Mallý náhodne stretol aj s ďalšími maliarmi bývajúcimi v Bratislave – Emilom Ballom, Ivanom Žabotom a Štefanom Polkorábom, ktorí sa sem nezávisle vybrali na vychádzku. (Hrušovský, s. 260-264)

Vyhľadávaným rekreačným miestom Petržalčanov pri Pečnianskom polostrove bola Harschova lúka. Ako miesto oddychu slúžila do roku 1948, kedy sa stala súčasťou pohraničného pásma. (Gustafik, s. 26)

Spomienka J. Hrušovského na Krištofekov hostinec

Ako si spomínal J. Hrušovský, Krištofekova krčma sa nachádzala „v tom vysokom, tichom, žiaľ, komármi zamorenom lese ... v tieni košatých hrabov". V lese, „čo sa tiahne od pečenského ramena až k rakúskym hraniciam a končí sa niekde vo Wolfsthali". A ako si ďalej spomína: „Navštevovalo ju hodne ľudí, najmä pre zamilované páriky bola ako stvorená. Krčmár mal do zeme povtĺkané stoly aj lavice. Pekne sa tam sedelo s výhľadom na širočiznú rieku a na usmievavé, vinohradmi aj niekoľkými vilkami posiate karpatské kopce naproti." (Hrušovský, s. 260)

Obr. č. 32: Posedenie v reštaurácii F. Krištofeka

5. Petržalka – oddychová zóna Bratislavy

Po stabilizácii pomerov po ukončení 1. svetovej vojny sa do bežných koľají vrátil život obyvateľov Bratislavy. Aj keď bol určite iný ako za „starej dobrej monarchie", k čomu prispelo aj nové postavenie Bratislavy a zmeny v sociálnej a národnostnej štruktúre, postupne sa navrátil predvojnový spôsob trávenia voľného času. – A Petržalka v ňom mala nezastupiteľné miesto.

Petržalský park

Aj v medzivojnovom období patril petržalský park obľúbeným miestam oddychu Petržalčanov i Bratislavčanov. Jeho dovtedajší vžitý názov ako „park na nive" – Aupark nahradilo pomenovanie Petržalské sady či Sady za Dunajom, od 30. rokov Tyršove sady. Súčasné pomenovanie ako Sad Janka Kráľa bolo prijaté po 2. svetovej vojne. Meno Miroslava Tyrša (1832 – 1884) v názve parku nebolo náhodné, keďže Tyrš patrí k významným propagátorom športu a bol zakladateľom telovýchovnej jednoty Sokol, ktorý sa v medzivojnovom období rozmáhal aj na území Slovenska.

Výraznejšia úprava parku sa uskutočnila v rokoch 1933 až 1937. Pod vedením botanika Dr. Rudolfa Limbachera v ňom vybudovali rozárium. Malo plochu 1 500 m^2 vysadili v ňom 3 000 ruží. Počtom druhov a sort patrilo medzi najbohatšie rozáriá vo vtedajšom Československu. (Reháčková, s. 79) Zámer výstavby rozária bol inšpirovaný rozáriom v parku rodiny Chotkovcov v Dolnej Krupej. Ako spomína J. Čomaj, pri parku sa nachádzalo akvárium a terárium. (Čomaj, s. 160-161)

Obr. č. 33: Petržalský sad v 20. rokoch. Od 30. rokov ho nazývali Tyršove sady, podľa Miroslava Tyrša, významného propagátora športu, ktorý tu mal aj sochu (vpravo).

V priestore parku umiestnili viacero umeleckých diel. Z dnešného Hviezdoslavovho námestia sem premiestnili sochu Sándora Petőfiho od B. Radnayho (dnes sa nachádza v Medickej záhrade). Podobne sa od roku 1923 v parku nachádzala mramorová socha Oľgy Trebitschovej od Alojza Rigeleho (z r. 1921), ktorú v roku 1938 mesto ukrylo pred Nemcami. Po vojne sa do parku vrátila, dnes sa nachádza vo dvore na Panenskej ulici, v budove bývalej bulharskej školy. V priestore parku umiestnili v 30. rokoch aj sochu Miroslava Tyrša od Jozefa Pospíšila. V roku 1938 bola vypísaná anonymná súťaž na ústrednú fontánu v parku, ktorú vyhral A. Rigele. Pre okupáciu Petržalky

Obr. č. 34: Gustáv Mallý: Park v Petržalke, 1911

sa však už súťaž nerealizovala. (Čomaj, s. 115)

Rozkvet parku ukončila nemecká okupácia. Ešte pred príchodom nemeckých vojsk evakuovali z petržalského parku čo možno najviac predmetov. Počas vojny zo strategických dôvodov vyrúbali viacero hodnotných stromov, väčšina drobnej umelecky hodnotnej záhradnej architektúry bola zničená alebo poškodená. Po vojne park pustol.

Zázemie parku tvorilo divadlo Aréna a miestne kaviarne. V medzivojnovom období utíchol divadelný život v Aréne.Počas nemeckej okupácie budova slúžila ako sklad, po 2. svetovej vojne ako sklad divadelných kulís. (Gustafik, s. 150; Bližšie o trávení voľného času v Petržalke v medzivojnovom období aj Luther, s. 155-172)

Spomienka Jána Smreka na reštauráciu Leberfinger

Petržalské reštaurácie a kaviarne v okolí parku boli aj naďalej obľúbeným miestom Bratislavčanov. Nebolo to inak ani so známou reštauráciou *Leberfinger*. Spomína si na ňu aj Ján Smrek (1898 – 1982): „Bolo to, ako sa pamätám, krásne leto 1925 – petržalský park sa hemžil ľuďmi a reštaurácia Leberfinger vábila vôňami pečienok. Moje nozdry boli na také čosi, samozrejme, vnímavé – veď som sa postil – a sochár Fraňo Motoška, robustný umelec s vynikajúcim apetítom, tiež tade kráčal. Asi tušil, že som bez groša, nuž ma vzal pod pazuchu, pritlačil na stoličku u Leberfingera a objednával: prírodný rezeň s novými zemiakmi a uhorkovým šalátom. Leberfinger, to bola zázračná kuchyňa, pánboh ju osláv, škoda, že je už minulosťou. Ten prírodný rezeň ostal mi v pamäti na desaťročia...“ (Smrek, s. 131-132)

Obr. č. 35: Reštaurácia Leberfinger v 20. rokoch

Športové kluby

Futbal

V Petržalke sa celkovo nachádzalo sedem športových areálov, z toho tri štadióny, štyri otvorené ihriská a niekoľko desiatok tenisových dvorcov. (Gustafik, s. 174) Dominantným športom Petržalky bol nepochybne futbal. K starším futbalovým štadiónom pribúdajú v medzivojnovom období aj sídla ďalších futbalových klubov. Vyrastali predovšetkým v priestore od Starého mosta až za Chorvátske rameno. (Bližšie Gustafik, s. 62-64 a 165-174)

Najvýznamnejším československým futbalovým klubom bol **1. Československý športový klub Bratislava**, ktorý bol založený v roku 1919. Už v roku 1922 získal v rámci župných majstrovstiev titul majster Slovenska a v roku 1927 prvý raz v histórii slovenského futbalu titul amatérskeho majstra ČSR, čo zopakoval aj v roku 1930. (Urblik, s. 29) Koncom 20. rokov mu postavili štadión za Starým mostom na Starohájskej ceste. Štadión mal kapacitu 15 000 divákov. V 30. rokoch stál na čele slovenských futbalových klubov, konalo sa na ňom viacero medzinárodných zápasov. Počas okupácie ho využíval FC Engerau. Po 2. svetovej vojne zmenil názov na ŠK Červená hviezda Bratislava. V Petržalke pôsobil až do asanácie jeho štadióna v roku 1980. (Gustafik, s. 169-174)

Ešte počas Rakúsko-Uhorska vznikol **SC Ligeti** a naďalej pôsobil počas prvej ČSR až do roku 1938. Počas okupácie sa nazýval SC Engerau a po oslobodení ŠK Petržalka, ŠK Kovosmalt Petržalka, neskôr ZŤS Petržalka, potom Artmedia Petržalka. (Gustafik, s. 167) Ich ihrisko sa nachádzalo na pravej strane Chorvátskeho ramena medzi Lachovovou a Jungmannovou ulicou. (Gustafik, s. 135, 167) Mal dres v čierno-bielych farbách a tieto farby používal aj jeho nástupca ŠK Artmedia Petržalka. Klub získal viackrát titul majstra Bratislavskej župy, v sezóne 1931/1932 sa stal po víťazstve nad ŠK Bratislava aj majstrom Slovenska.

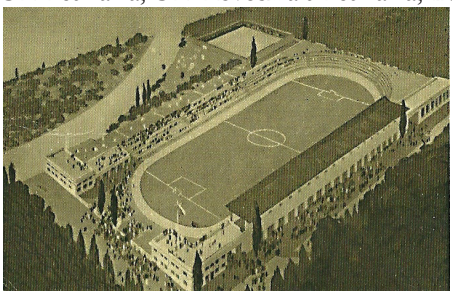

Obr. č. 36: Návrh štadióna futbalového klubu Makkabea od Fridricha Weinwurma

Uhorský pôvod mal aj **Pozsonyi Torna Egyesület** (PTE). Mal viacero športových sekcií, v rámci neho vznikol v roku 1898 aj futbalový oddiel. Otvorenie nového štadióna za mostom sa uskutočnilo 25. septembra 1900. Kým nepostavili štadión I. Čsl. ŠK Bratislava, hrali sa tu majstrovské zápasy bratislavského regiónu. (Gustafik, s. 169; Cmorej, s. 215) Naposledy ho využíval FC Artmedia Petržalka.

Neďaleko štadióna 1. Čsl. ŠK Bratislava stál židovský futbalový klub **Makkabea**. Štadión bol postavený v 20. rokoch. Dominovala mu vysoká drevená tribúna. Za okupácie pustol, potom ho využívali ŠK Spoje Bratislava – Poštári až do jeho asanácie na konci 70. rokov. (Gustafik, s. 174)

F**utbalový klub PMTK** sídlil pod mostom. V Starom háji v hostinci pána Botku sídlil jazykovo multietnický **SC Testvériség (Bratstvo)**. (Gustafik, s. 59). Nemal vlastné ihrisko, hrával na štadióne SC PTE. (Gustafik, s. 131-132)

Na začiatku 30. rokov pribudli v Petržalke ďalšie futbalové štadióny: ŠK Slávia Kablo a ŠK Matador. (Gustafik, s. 165) **ŠK Matador** si vybudoval futbalový štadión na Kopčianskej ulici v priestore dnešnej Matadorky. Cez vojnu ho Nemci rozorali. Po vojne si Matador vybudoval ihrisko na Rusovskej ceste, bol však asanovaný počas výstavby sídliska. (Gustafik, s. 174) **ŠK Slávia Kablo** si vybudovala štadión na mieste bývalého smetiska. (Gustafik, s. 174)

Súčasťou futbalových štadiónov bývali aj bežecké dráhy a **tenisové kurty**. Obľúbeným miestom na letné aj zimné športy bolo Pečnianske rameno Dunaja (Čomaj, s. 148-160) Na zamrznutom ramene sa hrával **curling**, ktorý Nemci nazývali Die Scheibe – kotúč. (Čomaj, s. 157; Gustafik, s. 68)

Veslársky klub

Prvý veslársky klub vznikol v roku 1862 a v roku 1896 si Bratislavský veslársky klub postavil budovu na nábreží Dunaja od architekta Reymunda Jeblingera v neogotickom slohu. (Gustafik, s. 164; Cmorej, s. 212) Budovu v medzivojnovom období využíval Maďarský veslársky klub. Na začiatku 30. rokov k nej pribudli aj budovy nemeckého a slovenského veslárskeho klubu.

Kúpalisko Lido

Prírodné kúpalisko Lido bolo obľúbeným miestom Bratislavčanov od začiatku 20. storočia. Na vyhradených miestach Dunaja sa kúpalo ešte v 40. rokoch 20. storočia. Kúpalisko Lido spočiatku tvoril len malý bazén a kus upraveného brehu. Komplex bol postupne dobudovaný v roku 1934 a na kúpanie slúžil verejnosti až do 60. rokov. Neskôr fungoval – už bez bazéna na športové aktivity do začiatku 90. rokov. (Čomaj, s. 20, 152; Cmorej, s. 215; Šebo, s. 85-86)

Obr. č. 37: Areál Lida v roku 1929

Dostihová dráha

Pôvodný dostihový štadión bol vybudovaný na začiatku 20. storočia v priestore dnešného Malého centra, na Mánesovom námestí. Prvý jazdecký dostih sa tu konal v roku 1903. Počas 1. svetovej vojny dostihový areál spustol. Po vojne sa síce dostihová tradícia oživila, ale pre nedostatok priestoru napokon areál v roku 1933 zatvorili a novú dostihovú dráhu vybudovali vo Svätom Jure. Prevádzkové budovy a stajne prebudovali na obytné priestory a samotnú dráhu na záhrady. Počas 2. svetovej vojny areál premenili na obranné zákopové valy. (Gustafik, s. 165-166, Cmorej, s. 213) Pre odľahlosť dostihovej dráhy vo Svätom Jure od Bratislavy a ochranu prírodnej rezervácie Šúr sa dostihový šport opäť vrátil do Petržalky, aj keď na iné miesto – do Starého hája, kde sa nachádza dodnes. (Urblik, s. 29)

Obr. č. 38: K obľúbeným miestam oddychu patril aj Lunapark

6. Výstavba opevnenia v Petržalke

V 30. rokoch začalo Československo s výstavbou systému hraničného opevnenia. Pevnosti obkľučovali takmer celé vtedajšie hranice Československa. Paradoxne, nikdy neboli použité na svoj pôvodný účel. Väčšina objektov sa po 2. svetovej vojne stala súčasťou hraničného pásma a verejnosť sa s nimi môže vo väčšej miere zoznamovať až po roku 1989. Mnoho objektov bolo vykradnutých a zničených. V ostatnom období sa vďaka nadšencom o vojenskú históriu začínajú sprístupňovať verejnosti.

Prvé opevnenie začalo Československo stavať v Petržalke už v roku 1933. Podľa článku 56 mierovej zmluvy medzi víťaznými mocnosťami a Rakúskom (Saintgermainská zmluva, 1919) Československo nemalo budovať vojenské zariadenia na svojom území, ktoré leží na pravom brehu Dunaja, t. j. na území Petržalky. Československá vláda sa však rozhodla nerešpektovať tento záväzok. Opevnenie bolo skôr namierené proti Maďarsku, ktoré malo voči Československu územné nároky, ako voči vojensky bezvýznamnému Rakúsku. Situácia sa však zmenila po anšluse Rakúska v marci 1938, keď sa Rakúsko stalo súčasťou Nemeckej ríše. (Vondrovský, s. 4)

Hlavný dôvod výstavby opevnenia však pravdepodobne nebol vojenský, ale politický. Prejavuje sa v úspornosti materiálov a v konštrukcii stavieb. Opevnenia teda pravdepodobne predstavovali skôr psychologický moment pre domáce obyvateľstvo, a to že bola vláda schopná chrániť vlastné hranice. Ako zdôrazňuje I. Vondrovský, hoci bratislavské predmostie predstavovalo v rámci opevňovacích prác Československej republiky len zlomok, dosiahlo ako jediný ucelený úsek vysoký stupeň dokončenosti a napriek určitým odchýlkam môže predstavovať akýsi vzor československého opevneného pásma. (Vondrovský, s. 4)

Prvé opevnenie petržalského predmostia nariadil vybudovať armádny generál Josef Šnejdárek krátko po svojom menovaní za krajinského (zemského) vojenského veliteľa v Bratislave v roku 1932. Objekty vybudovali vojaci ženijného pluku 4 z Bratislavy v rokoch 1933 – 1935. (Vondrovský, s. 6) Opevnenie bolo vybudované asi rok pred založením Riaditeľstva opevňovacích prác (ŘOP – Ředitelství Opevňovacích Prací). Boli to prvé stále fortifikácie vybudované na území Československa po 1. svetovej vojne. (Vondrovský, s. 10-11)

Koncom februára 1936 navrhla komisia obrany kontrolu opevnenia a úpravu doterajších objektov, vrátane vybudovania ďalších siedmich objektov. (Vondrovský, s. 13) Náčelník československého generálneho štábu predložil 2. 6. 1936 Najvyššej rade obrany štátu plán budovania stáleho opevnenia. Opevnenie bratislavského predmostia bolo zaradené do úseku prvého poradia naliehavosti. Účelom budovania

pevností bola obrana na mieste. Náklady na výstavbu opevnenia boli odhadované na 21 miliónov korún. (Stehlík, s. 31-32) V auguste až septembri 1937 sa vykonali úpravy objektov.

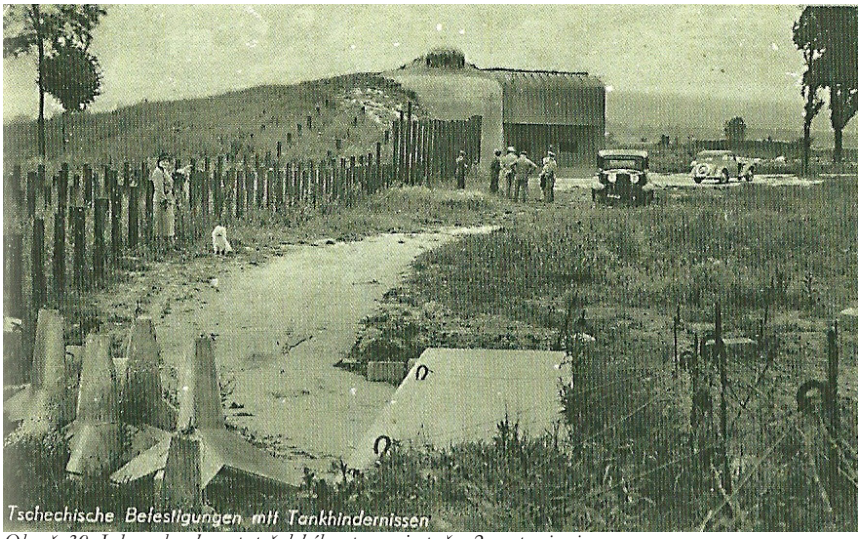

Obr. č. 39: Jeden z bunkrov petržalského opevnenia počas 2. svetovej vojny

Výstavbu opevnenia v Petržalke zabezpečovala stavebná firma Ing. Rudolf Frič z Bratislavy. Do jesene 1938 bolo petržalské opevnenie kompletne stavebne dokončené, vrátane doplnkových objektov a veliteľských stanovíšť, prekážok, kabeláže, kábelových komôr a studní, vzduchotechniky a vnútorných inštalácií objektov. Na objektoch boli osadené pancierové zvony a kupoly, dodané boli zbrane (6 kanónov s 5000 nábojmi a 103 guľometov s 2,5 mil. nábojov). Na obranu opevnenia bol určený hraničiarsky prápor č. 50 s počtom 1500 vojakov. (www.pevnosti.sk)

Zoznam pechotných zrubov ťažkého opevnenia Bratislavy a ich rozmiestnenie v teréne (bližšie: www.pevnosti.sk)

B-S-1 „Štěrkoviště“ – nachádza sa na pravom brehu Dunaja cca 700 m proti prúdu od mosta Lafranconi po ľavej strane bývalého hraničiarskeho chodníka pre hliadky

B-S-2 „Mulda“ a B-S-3 „Paseka“ – ležia hlbšie v lese

B-S-4 „Lány“ – je viditeľný z cesty k hraničnému prechodu Petržalka – Berg. Je ho dobre vidieť na kraji lesa vpravo od cesty a z nadjazdu nad diaľnicou na Rusovce.

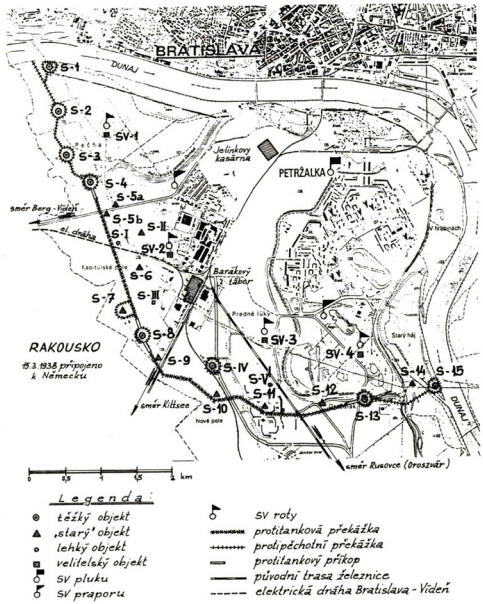

Obr. č. 40: Systém petržalského opevnenia

B-S-5a,5b „Vídeň I a II“ – zvláštny typ dvojobjektu, bol zničený pri výstavbe cesty na hraničný prechod

B-S-6 „Vrba“ – nachádza sa vpravo od nadjazdu z Bratskej ulice smerom na diaľnicu. Objekt je dobre pozorovateľný z diaľnice, nachádza sa vľavo od nej v smere do Maďarska pred nadjazdom.

B-S-7 „Cvičiště“ a B-S-8 „Hřbitov“ – sú prístupné z Kopčianskej ulice, na konci Kopčianskej ulice sa k nim dá dostať po poľnej ceste dlhej asi 300 – 400 m. Pred čelnou stenou objektu B-S-8 sa nachádza vojenský cintorín z obdobia 1. sv. vojny. Oba objekty je možné pozorovať z diaľnice do Maďarska po jej pravej strane.

B-S-9 „Kittsee“ – nájdeme ho, keď ideme rovno po Kopčianskej ku hranici. Po pravej strane cesty zbadáme komín. Je to zvyšok bývalého strážneho hraničiarskeho domčeka, ktorý stál v 50. rokoch na streche objektu.

B-S-10 „Tři hranice“ – nachádza sa tesne na pravej strane diaľnice do Maďarska, je dobre viditeľná stropná doska objektu

B-S-11 „Janík“ – bol zničený pri výstavbe Petržalky

B-S-12 „Oroszvár“ – takisto zničený pri výstavbe Petržalky

B-S-13 „Stoh“ – nachádza sa na konečnej autobusov MHD na Betliarskej ulici pri ramene Dunaja

B-S-14 „Duna“ – leží vľavo od protipovodňovej hrádze Dunaja v smere toku pred ČOV

B-S-15 „Ostrov“ – je umiestnený na špici Starohájskeho ostrova oproti Slovnaftu.

Ďalším druhom objektov na petržalskom predmostí boli doplnkové objekty:

B-S-I, III a V – objekty ľahkého opevnenia vz. 37, boli zničené pri výstavbe Petržalky

B-S-II – úkryt pre protitankový kanón, ktorý mal ovládať cestu a električkovú trať do Viedne. Bol to jediný objekt tohto druhu v opevnení ČSR. Jeho typové označenie bolo „LO vz.37 typ H“. Nachádza sa v predĺžení poľnej cesty, odbočujúcej z Kaukazskej ulice pri bytovkách v blízkosti križovatky s Dargovskou.

B-S-IV „Milada“ – ako jediný bol postavený ako objekt 1. stupňa odolnosti v čs. opevnení. Bol vyzbrojený dvoma dvojčatami ťažkých guľometov a dvoma ľahkými guľometmi. Objekt je v súčasnosti zasypaný pod nadjazdom pri bývalej čerpacej stanici na Panónskej ceste.

Súčasťou boli aj opevnené veliteľské postavenia. Nakoniec boli postavené len štyri objekty:

B-SV-1 – nachádza sa v lese východne od zvýšeného nájazdu na most Lafranconi

B-SV-2 – leží na Kaukazskej ulici v blízkosti cintorína na súkromnom pozemku

B-SV-3 – bol zničený pri výstavbe Petržalky

B-SV-4 – je to najľahšie dostupný objekt. Nachádza sa pri Dolnozemskej ceste v smere na Rusovce vľavo za čerpacou stanicou.

7. Petržalka – Engerau v Tretej ríši (1938 – 1945)

Udalosti z roka 1938 sa priamo dotkli aj Petržalky. Po okupácii Rakúska Nemeckom v marci 1938 hraničila Petržalka s Hitlerovou Treťou ríšou. Podpísanie Mníchovskej dohody 30. septembra 1938 znamenalo nielen odstúpenie Sudet v prospech Tretej ríše, ale aj Petržalky a Devína. Rok 1939 priniesol zánik Československa a vznik prvej Slovenskej republiky. Udalosti napokon smerovali k 2. svetovej vojne. Porážka Nemecka priniesla obnovenie Československa a opätovné pripojenie odstúpených území.

Nemecké vojsko obsadilo Petržalku 10. októbra 1938 a usídlilo sa v bývalých československých kasárňach na Zadunajskej a Kopčianskej ulici a v Ovsišti. Pričlenenie Petržalky k nemeckej Tretej ríši viedlo aj k nej novému oficiálnemu pomenovaniu – Engerau. Ako spomína J. Hrušovský, po pripojení Petržalky k Ríši sa čoraz častejšie aj medzi Prešpurákmi ozývali hlasy za pripojenie Bratislavy k Nemecku. Na petržalskej strane dunajského násypu stál nápis: „Presburg heim ins Reich!" (Hrušovský, s. 158)

Obr. č. 41: Adolf Hitler sa 16. marca 1939 z petržalskej strany pozerá cez ďalekohľad na Bratislavu

Aby nemecká vláda zlegalizovala pripojenie Petržalky k Nemecku, zorganizovala ľudové referendum. Až 98,5 % účastníkov referenda súhlasilo s pripojením k Ríši, hoci k Nemcom sa v tom období podľa štatistiky z roku 1930 už nehlásila ani štvrtina obyvateľov Petržalky. (Rudolf, s. 46-47)

V priebehu dvadsiatych rokov zmenili obyvatelia Petržalky už trikrát občianstvo. Bývalí občania Uhorska sa najprv stali obyvateľmi Československa a potom Tretej ríše.

Zmeny v etnickej štruktúre

Odstúpenie Petržalky Českoslo-venskom prinieslo výrazné zmeny do etnickej, ale aj sociálnej štruktúry obyvateľstva. (Bližšie: Guštafik, s. 49-71) Československí štátni úradníci boli nútení vysťahovať sa do okypteného Československa. Úradníci českého pôvodu, ktorí aj naďalej pôsobili v Bratislave, sa museli po vyhlásení Slovenskej republiky prevažne odsťahovať do Protektorátu. Väčšina židov opustila Petržalku ešte pred príchodom Nemcov a odišla do Bratislavy. Postihol ich však

podobný osud ako ostatných židov v Slovenskej republike, keď sa väčšina z nich ocitla v koncentračných táboroch. (Encyklopédia židovských náboženských obcí. 2, s. 132)

Oficiálnym jazykom úradov i miestnych škôl sa stala nemčina. V Petržalke pôsobili len nemecké základné školy, dvojročná obchodná škola (Handelschule) a 6-ročná meštianka (Hauptschule). Do vyšších škôl museli cestovať do Viedne alebo Eisenstadtu. (Čomaj, s. 41, 161-162; Gustafik, s. 117) Správne Petržalka patrila do okresu Bruck an der Leitha.

Život v obci

Počas vojny sa narušilo prirodzené spojenie Petržalky s Bratislavou. Petržalčania boli odrezaní od Bratislavy, kam dovtedy mnohí z nich chodili za prácou či predávali na trhovisku ovocie a zeleninu. V rámci vojnovej ekonomiky fungoval prídelový systém na potraviny. Časť svojej produkcie museli obyvatelia odovzdávať za nízke výkupné ceny štátu.

Verejné pôsobenie a spoločenský život obyvateľov boli značne obmedzené a vymedzené len v presne určených oblastiach. Hoci formálne pôsobila oficiálna štátna správa, na život obyvateľov dohliadalo Gestapo. Sídlilo vo vilke petržalského lekára Kulku oproti reštaurácii Vorel na Bratislavskej (Sofijskej) ulici. (Gustafik, s. 58) Obeťami vypočúvania Gestapa sa stali aj slovenskí vysokoškoláci J. Stužka a F. Tomeček. (Gustafik, s. 59)

Vojnové pomery naplno zasiahli hlavne petržalských Nemcov, ktorí mali ríšske občianstvo. Muži ako ríšski občania museli narukovať na front a mnohí z nich sa z neho nevrátili. V miestnych továrňach, kde predtým pôsobili muži, pracovali ženy, väčšinou z okupovaných krajín, predovšetkým z dnešného Poľska, Ukrajiny či Ruska. Bývali v pracovných táboroch – lágroch, ktoré nemohli opustiť bez povolenia. Továrne Semperit (Matador) a Sphinx sa preorientovali na vojenskú výrobu. Z mužov tam pracovali najmä Slováci a bratislavskí Nemci, ktorí nepodliehali brannej povinnosti Nemecka.

Petržalskí richtári/bürgermeisteri (1938 – 1945)

1938 – 1939: Jozef Kunert

1939 – 1945: Arnold Wiesinger

(Gustafik, s. 45; http://www.petrzalka.sk/samosprava/historia/)

Dovtedajšie politické strany ako aj väčšina spolkov zanikli. Ako spomína J. Gustafik: „Za okupácie boli tu len futbal, kolotoče, kino, kúpanie, bicyklovanie

a dosť." (Gustafik, s. 70) Novinku predstavovalo založenie autoškoly v roku 1943, ktorú si tu otvoril sudetský Nemec Grögler zo Znojma. (Gustafik, s. 70)

Obr. č. 42: Hraničná hliadka na petržalskej strane Starého mosta po pripojení Petržalky k Nemecku

Miestni Nemci boli organizovaní v nemeckých spolkoch. Chlapci museli vstúpiť do Hitlerovej mládeže (Hitlerjugend), dievčatá zasa pôsobili v Spolku nemeckých dievčat (Bund Deutscher Mädel). Dospievajúcu mládež čakala predvojenská príprava tzv. Arbeitsdienst (pracovná služba) či práca v poľnohospodárskej službe (tzv. Landesdienste). Ku koncu vojny, keď už nemecká armáda – Wehrmacht trpela nedostatkom vojakov, museli do nej narukovať aj ešte len 17-roční chlapci.

Práca s mládežou bola prirodzenou súčasťou pôsobenia miestnych františkánov pri farnosti pri Kostole Povýšenia sv. Kríža. Počas nemeckej okupácie Petržalky bola farnosť súčasťou Viedenskej arcidiecézy. (Unser Pfarrbuch) Farnosť bola akýmsi azylom slovenskej mládeže, ktorá sa združovala okolo pátra Barnabáša (Čomaj, s. 175, 176. Čomaj uvádza, že farnosť spravovali saleziáni. Tí však začali pôsobiť v Petržalke až od 90. rokov 20. storočia.)

Obr. č. 43: Lido okolo r. 1940

Voľnejšie pole pôsobnosti predstavovali športové aktivity. Futbal reprezentoval hlavne SC Engerau, bývalý SC Ligeti. Jeho štadiónom sa stal futbalový štadión bývalého 1. Československého športového klubu Bratislava. Na štadióne PTE a Makabea cvičila nemecká mládež združená v Hitlerovej mládeži a Spolku nemeckých dievčat, štadión SC Ligeti slúžil ako cvičisko Wehrmachtu. Ihriská Slávie Kablo a PMTK medzi Starým mostom a Lidom zanikli, ihrisko Matadorky bolo rozorané. (Gustafik, s. 62) Priaznivcov bratislavského futbalu najvýraznejšie ochudobnila strata štadiónu najvýznamnejšieho 1. Československého športového klubu Bratislava,

Obr. č. 44: Barak na Kopčianskej ulici slúžil na konci vojny ako nemocnica

ktorý obsadzoval najvyššie priečky v československom rámci. Strata štadiónu bola podnetom na vybudovanie nového štadiónu v Bratislave na Tehelnom poli. Podobne prišla Bratislava aj o obľúbené kúpalisko Lido, tenisový areál Vojenského tenisového klubu (medzi Arénou a Au Caffé) či lodenice.

Obr. č. 45: Bombardovanie továrne Apollo zo 16. júna 1944 zasiahlo aj územie Ovsišťa

Nálety americkej armády

Od roku 1944 sa aj obyvatelia Petržalky zoznamovali s útrapami vojny na vlastnej koži. Počas amerického náletu 16. júna 1944 na Bratislavu dopadli niektoré bomby aj na územie Ovsišťa a zasiahli aj niektoré domy, kde zahynulo viac obyvateľov. (Gustafik, s. 72)

Ďalší nálet zasiahol územie Petržalky vo februári 1945, keď Bratislavu bombardovali sovietske bombardéry. Bomby zasiahli Dostihovú lúku, vybuchli pri ihriskách PTE a FC Engerau, pri Lide, parku a poškodili aj colnicu na Starom moste. (Gustafik, s. 72-73)

Koncentračný tábor

Na jeseň 1944 bol v Petr-žalke zriadený židovský koncen-tračný tábor. Nemci sem deportovali približne 800 prevažne maďarských Židov (podľa niektorých odhadov ich bolo až okolo 1 600 a pochádzali prevažne z oblasti „rumunsko-maďarských" hraníc, t. j. pravdepodobne z dnešného územia Rumunska, vtedy okupovaného Maďarskom , niektorí však pochádzali aj z územia južného Slovenska, vtedy súčasti Maďarska. In: Michal – Hric, s. 6). Väzni mali ešte na sebe civilné oblečenie, vlastnili doklady, peniaze a cennosti, ktoré museli odovzdať. Dozorcovia tábora chodili predávať ich zachované oblečenie do Bratislavy. (Michal – Hric, s. 6)

Deportovaní Židia boli ubytovaní vo viacerých objektoch, prevažne hospodárskych budovách: na Viedenskej ceste, vo dvoch domoch na Nádražnej ulici, za kasárňami, v Starom háji v bývalej mliekarni a v Ovsišti v budove Hostinca pod

gaštanmi. Niektorí boli umiestnení v dvoch nemocniciach – dome vedľa preglejky a Palešicovej stodole na Kremnickej ulici. Ako uvádzajú pamätníci, „nemocnica" bola len dočasnou „štáciou", odkiaľ viedla ich posledná cesta už len do masového hrobu. (Michal – Hric, s. 6)

Väčšinou boli zajatci nasadení na kopanie protitankových zákopov, časť z nich odpratávala sneh či pracovala v preglejke. Zima 1944/1945 bola veľmi tuhá a následkom zimy a podvýživy denne zomieralo viacero z nich. Pochovávali ich v masových hroboch na petržalskom cintoríne. Na konci zimy s postupujúcou Červenou armádou sa začala postupná likvidácia tábora. Najmasovejšia fyzická likvidácia väzňov sa konala v noci na Veľký piatok 30. marca 1945, kedy sa v okolí Kopčianskej ulice smerom na Wolfsthal nachádzali mŕtve telá popravených väzňov. Zvyšných asi 200 osôb viedli dozorcovia tábora na pochod smrti po Viedenskej ceste smerom k rakúskej dedine Wolfsthal do vyhladzovacieho tábora Mauthausen, kde väčšina zahynula. Nevládnych strieľali počas cesty ich dozorcovia – príslušníci trestných kománd. Pravdepodobne sa podarilo zachrániť len trom, ktorí sa skryli v stodole vo Wolfsthale. (Gustafik, s. 90-91 a 140; Encyklopédia židovských náboženských obcí 2, s. 132)

Obr. č. 46: Exhumácia židovských obetí

Petržalka bola synonymom smrti aj pre bratislavských Židov. Ako spomína jeden svedok masívneho zatýkania židov z 28. na 29. septembra 1944: „Hlavou mi prebehla myšlienka, ak nás nasmerujú doľava, že je zle. Tadiaľ totiž viedol most do Petržalky, kde ľudí nemilosrdne strieľali." (Hradská, s. 238)

Takmer mesiac po oslobodení Petržalky, 28. apríla 1945, vykonala vyšetrujúca komisia obhliadku. V piatich masových hroboch v priestore petržalského cintorína bolo objavených 460 tiel. Mnohé z nich boli identifikované vďaka miestnemu hrobárovi Leopoldovi Prepelicovi. Podarilo sa mu zachrániť niektoré osobné doklady zavraždených, ktoré odovzdal vyšetrovacej komisii. Zachované doklady zhromaždil Ing. Eugen Bárkány, zakladateľ prvého židovského múzea na Slovensku (vzniklo v Prešove v roku 1928), ktorý po 2. svetovej vojne zhromažďoval predmety pre plánované Slovenské židovské protifašistické múzeum. (Michal – Hric, s. 6-7) Túto myšlienku sa mu však nepodarilo realizovať. Špecializované múzeum dokumentujúce históriu židovského obyvateľstva na území Slovenska vzniklo až v roku 1994 ako Múzeum židovskej kultúry v rámci Slovenského národného múzea. Torzo zachovaných dokumentov sa v súčasnosti nachádza v Slovenskom národnom archíve.

Likvidáciu tábora zachytilo viacero pamätníkov. Asi najpodrobnejšiu správu uvádzajú s 20-ročným odstupom T. Michal a M. Hric v bratislavských novinách *Večerník*, ktorí svoju reportáž spracovali na základe rozhovorov so žijúcimi pamätníkmi tejto udalosti. (Michal – Hric, s. 6 – Príspevok uverejňuje viacero dobových fotografií, vtedajšia kvalita reprografických tlačí novín, žiaľ, neumožňuje ich ďalšie publikovanie. Uloženie originálnych fotografií dnes nie je známe, snáď sa nachádzajú v archíve Československej tlačovej agentúry – ČTK, fotografia ktorá sa okrem K. Belického uvádza ako zdroj.)

8. Oslobodenie Petržalky a jej pripojenie k Bratislave (1945 – 1946)

Pokračujúci postup Červenej armády naprieč Európou znamenal nielen vytláčanie Nemcov z okupovaných krajín, ale aj ovplyvňovanie politického diania v oslobodených krajinách v prospech Sovietskeho zväzu. Víťazné veľmoci potvrdili obnovenie hraníc Československa k 31. 12. 1937, čo znamenalo okrem iného aj opätovné pričlenenie Petržalky k Československu.

Koncom marca 1945 nariadili miestne nemecké úrady evakuáciu obyvateľov. Výzvu poslúchli predovšetkým Nemci, ktorí sa do Petržalky prisťahovali po jej pripojení k Nemecku alebo boli spätí s vtedajším režimom. Nemecká moc sa až do posledných možných chvíľ snažila kontrolovať svoj vplyv nad miestnym obyvateľstvom. Nemecké trestné komando sídlilo v priestore hospodárskeho dvora Janíkov dvor. (Gustafik, s. 77)

Bratislava a Petržalka boli oslobodené Červenou armádou 4. apríla 1945. Aby Nemecko zabránilo rýchlemu pochodu sovietskej Červenej armády na západ, vyhodila nemecká armáda na začiatku apríla 1945 do vzduchu most cez Dunaj. Na prepojenie Petržalky s Bratislavou vybudovala Červená armáda dočasné mosty. V prvých mesiacoch po oslobodení hliadkovali v uliciach Petržalky sovietski vojaci. Táborili pri dunajskom nábreží, v parku a strážili aj prechody cez mosty. (Gustafik, s. 97)

Mosty cez Dunaj

Namiesto zbombardovaného mosta vybudovali vojaci Červenej armády na prepojenie Petržalky s Bratislavou dva provizórne pontónové mosty. Jeden sa nachádzal medzi bývalým Meštianskym pivovarom na Vydrici a Aušpicom (nemecký kajak klub), druhý v Ovsišti pri Lide v priestore zimného prístavu. V lete 1945 vybudovali vojaci Červenej armády aj nový drevený most medzi dnešným hotelom Devín a Au Caffé. Slúžil však len asi dva týždne, kedy bol poškodený a už ho neopravili. (Gustafik, s. 93, 94) Stály most cez Dunaj bol obnovený na jar 1946. Na oprave mosta sa podieľali nemeckí zajatci a civilisti z Petržalky a Kittsee. (Gustafik, s. 93, 94, 97) Pri príležitosti ob-

Obr. č. 47: Stály most cez Dunaj zbombardovala začiatkom apríla nemecká armáda, aby zabránila rýchlemu presunu Červenej armády smerom na Viedeň

Obr. č. 48: Oproti kaviarni Leberfinger vybudovala Červená armáda drevený most

novy mosta ho premenovali na Most Červenej armády. Po obnove zničeného mosta boli odstránené provizórne pontónové mosty.

Pamätná tabuľa pripomínajúca oslobodenie Petržalky Červenou armádou je umiestnená na budove školy na Zadunajskej ulici. Odhalili ju 4. apríla 1946 pri príležitosti 1. výročia oslobodenia. Budova školy slúžila po oslobodení sovietskym vojakom ako nemocnica.

Zmeny v etnickej a sociálnej štruktúre

Znovupripojenie Petržalky k Československu prinieslo opätovné zmeny v zložení obyvateľstva. Ešte pred obsadením Červenou armádou odišli z obce Nemci spätí s nacistickým režimom. Ďalšie zmeny priniesol dekrét prezidenta republiky E. Beneša o odsune obyvateľov nemeckej a maďarskej národnosti z Československa. (Bližšie o pomeroch v Bratislave a Petržalke píše aj Šebo, s. 133-134) Do domov odsunutých Nemcov a Maďarov sa sťahovalo nové obyvateľstvo. Dôležité boli aj politické zásluhy. Partizáni väčšinou získavali majetky po bohatších obyvateľoch, majiteľoch krčiem a obchodov. Kolonisti z Prašíc a Nemečiek v topoľčianskom okrese prevzali hlavne gazdovstvá. (Gustafik, s. 110-111) Po oslobodení sa do Petržalky vrátili aj rodiny Slovákov a Čechov, ktoré žili v Petržalke v medzivojnovom období do jej pripojenia k Nemecku, ako aj niekoľko jednotlivcov z miestnej židovskej komunity, ktorí prežili udalosti 2. svetovej vojny. (Encyklopédia židovských náboženských obcí 2, s. 132)

Obr. č. 49: Pontónový most cez Dunaj

Sústreďovací tábor pre Nemcov a Maďarov

Na základe dekrétu prezidenta ČSR Edvarda Beneša z 2. augusta 1945 o úprave štátneho občianstva Nemcov a Maďarov boli obyvatelia nemeckej a maďarskej národnosti žijúci v obnovenom Československu zbavení občianskych práv na základe kolektívnej viny. Vláda rozhodla o odsune obyvateľov nemeckej a maďarskej národnosti z Československa. V prípade Maďarov sa toto rozhodnutie zmiernilo rozhodnutím o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.

Obr. č. 50: Sústreďovací tábor v Petržalke – zberný tábor

Obyvatelia nemeckej a maďarskej národnosti určení na odsun z Československa boli sústredení v sústreďovacích či zberných táboroch. Sústreďovacie a pracovné tábory boli zriaďované už krátko po prechode frontu. (S. Gabzdilová uvádza, že sústreďovací tábor v Petržalke vznikol ako prvý, už 3. apríla 1945, čo je však príliš skorý dátum, keďže Petržalka bola oslobodená 4. apríla 1945.) V auguste 1945 bolo v petržalskom tábore internovaných približne 2 300 osôb. V decembri 1945 sa v ňom nachádzalo 1 637 osôb nemeckej národnosti, a bol najpočetnejším z existujúcich sústreďovacích táborov. (Gabzdilová) Hromadný odsun Nemcov sa začal v októbri 1945 a ukončil sa koncom roka 1949, keď boli zrušené posledné tábory v Novákoch a Petržalke. (Vrabcová, s. 369)

Obr. č. 51: Transport Nemcov z Petržalky

Spočiatku nebol medzi sústreďovacími a pracovnými tábormi viditeľný rozdiel. V januári 1946 sa na území Slovenska nachádzalo 46 pracovných (sústreďovacích) táborov, v ktorých sa nachádzalo 21 085 osôb. Do apríla sa ich počet znížil na sedem, z nich dva – v Novákoch a Petržalke – Kopčanoch boli sústreďovacie a ostatných päť (Kraľovany, Krupina, Svätý Jur, Tichá Dolina a Ústie nad Oravou) pracovných. K 31. marcu 1948 zostali na Slovensku už len tri pracovné tábory v Novákoch, s dôrazom na sústreďovací tábor, Ústí nad Oravou a Ilave. (Vrabcová, s. 367-370, 372, 377)

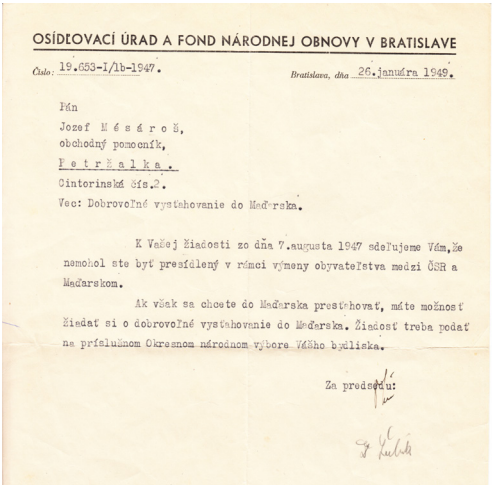

OSÍDĽOVACÍ ÚRAD A FOND NÁRODNEJ OBNOVY V BRATISLAVE

Číslo: 19.653-I/1b-1947. Bratislava, dňa 26.januára 1949.

Pán
Jozef M é s á r o š,
obchodný pomocník,
P e t r ž a l k a.
Cintorinská čís.2.
Vec: Dobrovoľné vysťahovanie do Maďarska.

K Vašej žiadosti zo dňa 7.augusta 1947 sdeľujeme Vám, že nemohol ste byť presídlený v rámci výmeny obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom.

Ak však sa chcete do Maďarska presťahovať, máte možnosť žiadať si o dobrovoľné vysťahovanie do Maďarska. Žiadosť treba podať na príslušnom Okresnom národnom výbore Vášho bydliska.

Za predsedu:

Obr. č. 52: V táboroch neboli sústredované anonymné osoby. Tieto životné osudy sa týkali konkrétnych osôb, v tomto prípade rodiny Mészárosovcov.

Život v obci

Postupne sa obnovoval aj mierový život v obci. Novým orgánom štátnej správy sa stal revolučný národný výbor, neskôr nahradený národným výborom. Miestny národný výbor a ľudová milícia sídlili na Sofijskej ul. (predtým Bratislavská). Za 1. ČSR tu sídlil obecný úrad a za 2. sv. vojny aj nemecký úrad (Gustafik, s. 79) Opätovne sa začali organizovať verejné kultúrne a zábavné programy, tzv. akadémi. Organizovala ich najmä študujúca mládež, hrali sa ochotnícke divadlá, mládežnícky šport a turistika sa sústreďovali okolo františkánov. (Čomaj, s. 176) Dominantným mládežníckym spolkom sa stal Slovenský zväz mládeže založený na jar 1945, ktorý získal aj väčšinu majetku bývalých mládežníckych spolkov.

Atmosféru medzivojnového Československa začal pomaly nahrádzať ľavicový duch. Nepopierateľná zásluha Sovietskeho zväzu a Červenej armády pri oslobodzovaní Československa zvyšovala sympatie obyvateľov k ľavicovým myšlienkam. Ľavicové symboly a názvy spojené so Sovietskym zväzom sa dostali do názvov ulíc či inštitúcií. Ako sme už spomínali, ľavicové hnutie malo v Petržalke veľmi silné tradície.

Obr. č. 53: Mapa Petržalky z roku 1949

Petržalskí richtári:

apríl – máj 1945: Jozef Škrha
máj – október 1945: Emanuel Berka
november 1945 – marec 1946: František Tomešek
apríl 1946 – február 1948: Andrej Pátek
(Gustafik, s. 45; www.petrzalka.sk/samosprava/historia/)

Vyhláškou Povereníctva vnútra č. 1623 z 13. februára 1946 sa obec Petržalka stala od 1. apríla 1946 súčasťou Veľkej Bratislavy ako jej XI. obvod. (Urblik, s. 30; Gustafik, s. 80) Z petržalských „dedinčanov" sa tak stávajú „mešťania". Ako však ukázal ďalší vývoj, zmena postavenia obyvateľov Petržalky priniesla namiesto očakávaného skvalitnenia života postupnú likvidáciu jej dovtedajšej sociálnej a urbánnej štruktúry.

9. Osobnosti žijúce v Petržalke

Prvá polovica 20. storočia je v stredoeurópskom priestore spojená s častými zmenami hraníc a etnickými presunmi. Tieto procesy sa nevyhli ani Petržalke. Napriek zložitému obdobiu sa tu narodilo alebo pôsobilo viacero významných osobností. Približujeme portréty aspoň niekoľkých petržalských rodákov a osobností, ktorí istú časť svojho života prežili v Petržalke. Viacero z uvádzaných osobností spomínajú J. Gustafík a J. Čomaj, autori monografií o Petržalke. Budeme radi, ak sa nám aj s vašou pomocou podarí tento zoznam postupne rozširovať.

Asi najznámejším petržalským rodákom, aj keď si to len málokto uvedomuje, je Ignác Lamár (1897 – 1967), známejší ako **Schöne Náci**. Bol neodmysliteľnou súčasťou koloritu Bratislavy takmer 40 rokov. Oblečený vo fraku a s cylindrom a paličkou v ruke sa prihováral obyvateľom mesta. Podľa zachovanej ústnej tradície mu ušla snúbenica spred oltára, čo psychicky nezvládol. Keďže bol nemeckého pôvodu, cez vojnu niektorí „snaživci" navrhovali, aby ho vysťahovali do Ríše, čo by preňho, ako duševne chorého, znamenalo istú smrť. Ďalšie nebezpečenstvo mu hrozilo po vojne, keď vysídľovali Nemcov. Domácku podobu mena Ignác – Nácko či Náci si niektorí zle preložili a z „pekného Ignáca" spravili „pekného nacistu". Našťastie, po niekoľkých mesiacoch v zbernom tábore sa tento „jazykový oriešok" s možnými nedozernými následkami vysvetlil. (Bližšie: Šebo, s. 70)

Obr. č. 54: Socha Schöne Náciho v životnej veľkosti od sochára Juraja Meliša sa nachádza na Sedlárskej ulici

Posledné roky života strávil Schöne Náci v nemocnici pre dlhodobo chorých v Lehniciach, kde bol aj pochovaný. V roku 2007 jeho telesné ostatky pochovali na Ondrejskom cintoríne. Jeho životný príbeh spracovala aj skupina Lojzo v piesni „Schöne Náci" z albumu *Ticho po plešine* (1989).

Z Petržalky pochádzal aj maďarský sochár **Miklós Elek Kallós** (1911 – 1989). (http://artportal.hu/lexikon/muveszek/kallos-miklos-elek-4964. Za informáciu ďakujeme K. Horváthovi a L. Jamrichovej.) V rokoch 1928 – 1932 absolvoval Štátnu remeselnícku školu v Budapešti, kde bol žiakom Józsefa Reményiho, potom pokračoval v rokoch 1938 – 1944 v štúdiu na Vysokej škole výtvarných umení v Budapešti, kde bol jeho majstrom Zsigmond Strobl Kisfaludi. Neskôr, v rokoch 1958 – 1975, pracoval v dielni Ede Kallósa a Ferenca Sidóa. Bol sochárom Centrálnych dielní divadiel.

Obr. č. 55: Plaketa Krista od Miklósa Eleka Kallósa

M. E. Kallós je autorom množstva portrétov, plakiet a reliéfov, ako aj plastík na fasádach budov. Napríklad na budove Štátnej opery v Budapešti vytvoril sochy A. Dvořáka, F. Erkela a G. F. Händela. Svoje diela vystavoval od 30. rokov a zúčastňoval sa aj na sochárskych súťažiach, napríklad v roku 1938 spolu s Józsefom Kötelesom na sochu I. Madácha či v roku 1951 na jazdeckú sochu Hunyadiho. Okrajovo sa venoval aj tvorbe cirkevných diel, je napríklad autorom hlavného oltára kostola v Borsodnádasde. Zomrel v roku 1989 v Budapešti. Pri príležitosti 100. výročia narodenia mu spolu s manželkou, maliarkou Lillou Paszkánovou, usporiadali v Cegléde súbornú výstavu.

Obr. č. 56: Manželia Ignác a Viola Bizmayerovci

V Petržalke sa narodila aj manželka keramikára Ignáca Bizmayera (* 1922), **Viola Bizmayerová**, rod. Jungová (* 1935). Príbeh jej rodiny nám približuje neľahké životné osudy mnohých petržalských rodín. Vyrastala v nemeckej rodine, jej starší brat musel narukovať do wehrmachtu. Po smrti rodičov a starších súrodencov ju vychovávala bezdetná rodina Bergerovcov, ktorí boli vinohradníci a mali viechu na území dnešného výstaviska. Jej mladší brat sa ako dieťa dostal po 2. svetovej vojne do Švédska a opäť s ním nadviazala kontakt až po dvadsiatich rokoch. (Čomaj, s. 200-203)

Obr. č. 57: Monografia Zjazdové lyžovanie A. Egyházyho z roku 1987

Petržalské korene má aj odborník na lyžiarsku oblasť **PaedDr. Alexander Egyházy** (* ?). Jeho otec bol petržalský Maďar a matka viedenská Nemka, on si už za 1. ČSR písal československú národnosť. (Čomaj, s. 76, 180-181) Uverejnil viacero príspevkov, kde si spomína na históriu Petržalky. (napríklad: http://mozaika.sme.sk/c/3417363/pribehy-z-viedenskej-cesty-viedenska-cesta-vypoveda.html) Jeho nevlastným starým otcom bol Daniel Röder,

majiteľ rodinnej dielne, ktorá vyrábala a cínovala mliekarenské kanvy a chladiče na mlieko. Podobná firma bola v Matejovciach pri Poprade. (Čomaj, s. 180-181)

Obr. č. 58: Bohuslav Chňoupek ako minister minister zahraničných vecí ČSSR v spoločnosti s prezidentom Gustávom Husákom. Obaja sa narodili vo Veľkej Bratislave.

V Petržalke sa narodil aj **Bohuslav Chňoupek** (1925 – 2004), kde bol jeho otec za prvej ČSR policajtom. (Gustafik, s. 33) V 50. a 60. rokoch bol novinárom, koncom 60. rokov už pôsobil vo vysokých funkciách: 1967 – 1969 ako námestník ministra kultúry a informácií, 1969 – 1970 ústredný riaditeľ Československého rozhlasu v Prahe, 1970 – 1971 veľvyslanec ČSSR v ZSSR a napokon od decembra 1971 ako minister zahraničných vecí ČSSR. (ES II, s. 410) Funkciu ministra zastával do roku 1988. Po ukončení aktívnej politickej činnosti ostal žiť v Prahe a vrátil sa k literárnej a publicistickej tvorbe.

Najznámejším Staropetržalčanom je pravdepodobne **Jaroslav Gustafik** (* 1925), autor knihy *Spomienky Staropetržalčana*, ktorá vyšla v dvoch vydaniach (2000 a 2009). Celý svoj život prežil v starej i novej Petržalke.

Obr. č. 59: Jaroslav Gustafik

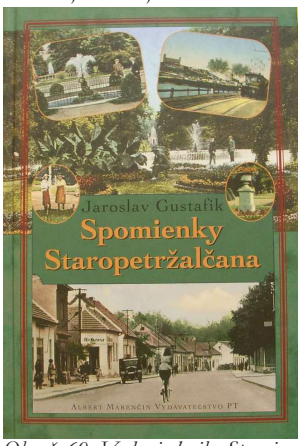

Obr. č. 60: Vydanie knihy Spomienky Staropetržalčana z roku 2009

Ešte pred 1. svetovou vojnou sa v Petržalke usadil maliar **Gustáv Mallý** (1879 Viedeň – 1952 Bratislava). V Petržalke žil od roku 1911 do roku 1923. Podľa Mariana Várossa sa Gustáv Mallý presťahoval do Petržalky 27. júna 1911 na Novú ulicu č. 204. V decembri 1911 sa mu tu narodil syn Viktor. Prvá manželka Mária, rod. Hummelová zomrela 24. júna 1918 na tuberkulózu a vodnatieľku. (Váross, s. 40) Počas Mallého pobytu v Petržalke zomrela aj jeho dcéra Augusta (1907 – 1921).

G. Mallý pôsobil ako učiteľ kreslenia na súkromnej maliarskej škole, ktorú mal na Kúpeľnej a neskôr na Grösslingovej ulici v Bratislave. K jeho žiakom patrili o. i. aj Š. Polkoráb, Ľ. Fulla, K. Sokol či C. Majerník. S Petržalkou sa viaže aj viacero jeho obrazov, ako Krajina od Petržalky (1911), Park v Petržalke (1911), Odpočinok po stromami (Letný hostinec v Ovsišti, okolo 1932)

či Tanec v Ovsišti (okolo 1946). (Bajcurová) Po vzniku ČSR sa zapájal do kultúrneho života Bratislavy, pôsobil ako funkcionár v Umeleckej besede slovenskej. (SBS IV, s. 50-51; Hrušovský, s. 225, 258n.)

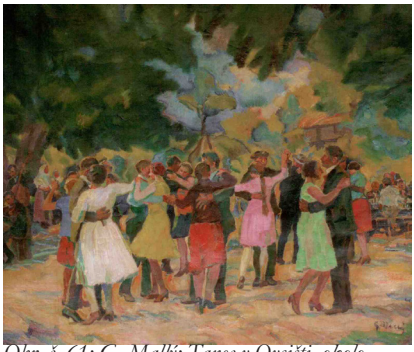

Obr. č. 61: G. Mallý: Tanec v Ovsišti, okolo 1946, olej, plátno, obraz je súkromnej zbierke

Obr. č. 62: G. Mallý: Krajina od Petržalky, 1911. Olej, plátno. SNG Bratislava

Po vzniku Československa sa v Petržalke usadil spisovateľ a dramatik **Ferko Urbánek** (1858 Vsetín – 1934 Bratislava). Hoci pochádzal zo Vsetína na Morave, už od študentských čias pôsobil na území Slovenska. Patrí k významným osobnostiam slovenskej drámy konca 19. a začiatku 20. storočia. Vychádzal z tradícií ľudovej dramatiky, je autorom 51 hier, z nich 35 vydal aj tlačou. V 20. a 30. rokoch sa jeho hry hrávali aj na pôde SND v Bratislave. (SBS VI, s. 184-185)

Obr. č. 63: Portrét Ferka Urbánka

Od roku 1923 pôsobil ako úradník Slovenskej ligy v Bratislave. Usadil sa v dome svojho zaťa, advokáta Gleimana na Studňovej ulici. (Čavojský, s. 121-125) Ako píše L. Čavojský: „Stále bol blízko Bohu, ďaleko bohéme. Tú zďaleka spoznával iba v slobodnom synovi Ivanovi, s ktorým žil v spoločnej domácnosti. Z Trnavy odišiel aj kvôli žene, v Petržalke žil bez nej.“ (Čavojský, s. 122) Len občas chodieval na obed mimo domu. Zapísal si, že 7. mája 1933 platil dve porcie u Lebefingera na nábreží. (Čavojský, s. 126) Jeho meno nesie literárna súťaž *Petržalské súzvuky Ferka Urbánka*, ktorú organizuje Miestna knižnica Petržalka. (Bližšie: Pavelka, s. 27-29)

V 30. rokoch pôsobil v Petržalke aj hudobný skladateľ **Eugen Suchoň** (1908 Pezinok – 1993 Bratislava). Jeho dcéra Danica Štilichová-Suchoňová popisuje životný príbeh svojho otca v pútavých knihách Život plný hudby a Denník z notovej osnovy. V roku 1931 si rodina Suchoňovcov postavila v Petržalke malý domček, aby nemuseli denne dochádzať z Pezinka do Bratislavy vlakom. Hudobne nadaný Eugen Suchoň

začal od roku 1920 študovať klavír na Hudobnej škole v Bratislave u profesora Frica Kafendu. Suchoňovci sa do Petržalky prisťahovali tesne pred absolventským koncertom mladého Eugena Suchoňa 2. mája 1931. Kúpili dom na Kmeťovej ulici, bočnej uličke Rusovskej cesty. V Petržalke bývali až do roku 1938, do jej okupácie Nemeckom. (Bližšie: Pezinčan, október 2013. Dostupné na: http://pezincan.pezinok.sk/index.php?yggid=article&cat=2013-10&article=11845; Benciová, dostupné aj na: http://www.kniznicapezinok.sk/stuff/suchon.pdf)

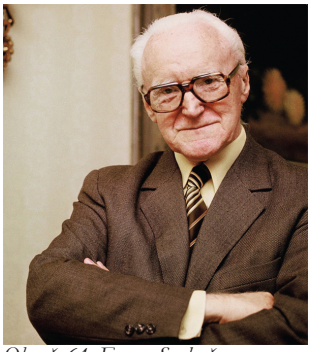
Obr. č. 64: Eugen Suchoň

Úradník a spisovateľ **Štefan Gráf** (1905 Gajary – 1989 Malacky) pôsobil v rokoch 1931 – 1937 ako úradník Štátneho daňového úradu v Bratislave. Pravdepodobne tiež býval v Petržalke, o čom vypovedajú jeho listy adresované Jankovi Jesenskému. V oblasti literárnej tvorby sa venoval poézii a próze. K najznámejším dielam patrí román *Zmätok* (1938), kde opisuje život na Záhorí po 1. svetovej vojne. (BLS III, s. 179-180)

Obr. č. 65: 3-zväzkovú prácu Slovenské hrady napísal Ľ. C. Janota počas svojho pôsobenia v Petržalke

Vlastivedný pracovník a úradník **Ľudovít Cyril Janota** (1888 Čadca – 1968 Bratislava) pôsobil v rokoch 1928 až 1954 ako hlavný matrikár Bratislavy. Po získaní zamestnania v Bratislave sa usadil v Petržalke, kde býval až do jej pripojenia k Tretej ríši. (V roku 1929 sa ako jeho adresa uvádza Leškova, vtedy Gyurikovicsova, ul. č. 4. (Reitmann) Ako spomína J. Čomaj, mal rozsiahlu knižnicu, ktorá bola v tomto období pravdepodobne najväčšou v Petržalke. Časť z nej získal jeho syn Igor. (Čomaj, s. 131-132) Ľudovít Janota tiež patril k zberateľom umenia, venoval sa ochrane stavebných pamiatok, najmä hradov, vďaka čomu patrí k spoluzakladateľom modernej pamiatkovej ochrany. Je autorom 3-zväzkového diela *Slovenské hrady* (1935 – 1938). (SBS IV, s. 200-201) Jeho syn Dušan Metod (1922 – 1997) bol významným ochranárom prírody, historikom a podporovateľom ochrany kultúrneho dedičstva.

Obr. č. 66: Karol Pekník

Pracovné povinnosti spájali s Petržalkou aj generála **Karola Pekníka** (1900 Pezinok – 1944 Pohronský Bukovec, pochovaný v Pezinku). Vyštudoval Vojenskú akadémiu v Hraniciach a Vysokú školu vojnovú v Prahe. Ako dôstojník československej armády pôsobil ako telovýchovný náčelník a učiteľ predvojenskej

výchovy v Bratislave – Petržalke. Po vzniku prvej SR pôsobil ako druhý náčelník Hlavného štábu Ministerstva národnej obrany a profesor Vysokej vojenskej školy v Bratislave. Po začiatku SNP odišiel z Bratislavy do Banskej Bystrice a od 4. septembra 1944 bol náčelníkom operačného oddelenia Veliteľstva 1. čs. armády na Slovensku. Po ústupe SNP do hôr padol v prestrelke s nemeckou jednotkou blízko Pohronského Bukovca. (SBS IV, s. 430) Jeho meno nesie ulica v Bratislave – Dúbravke.

Obr. č. 67: Anton Petrák

Na petržalskom cintoríne môžeme nájsť aj hrob generálmajora a veterána západného odboja Ing. **Antona Petráka** MBE. MC. (14. 4. 1912 Viedeň – 7. 2. 2009 Ružomberok). Jeho životné osudy spojené s Petržalkou siahajú do konca 30. rokov, keď ešte ako poručík velil rote protitankových zbraní v petržalskom pohraničnom opevnení. Cez vojnu sa zapojil československého zahraničného odboja. V Anglicku viedol výcvik československých parašutistov a počas bojov v Normandii bojoval ako príslušník tankovej brigády. Zúčastnil sa bojov o Dunkerque a farma, ktorú oslobodzoval, sa vraj dodnes volá Petrák. Po komunistickom prevrate v Československu bol ako príslušník západného odboja prepustený z armády, vyšetrovaný a päť rokov strávil vo väzení. Po politickom uvoľnení na začiatku 60. rokov bol omilostený a rehabilitovaný. Uznania za svoje pôsobenie sa dočkal až po roku 1989, keď mu bolo udelených viacero vyznamenaní. Posledných 35 rokov života žil v Petržalke. (Obuchová: Cintorín v Petržalke, inventarizačný list hrobu. Rkp; Vojenské spomienky A. Petráka na pobyt v Petržalke na: http://www.youtube.com/watch?v=jCqd8aEVSqM)

10. Kultúrne pamiatky a pamätihodnosti na území Petržalky z rokov 1919 – 1946

Hoci v medzivojnovom období zažíva Petržalka veľký stavebný rozmach, väčšina budov bola zbúraná počas výstavby panelového sídliska. Tvorili ju prevažne jednoduché domy obyvateľov postavené z nepálenej a pálenej tehly. Nachádzalo sa tu aj niekoľko budov, ktoré slúžili obyvateľom obce. Tvorili ich hlavne školské a administratívne budovy, ktoré takisto zanikli, ako napríklad Sokolovňa či Robotnícky dom (neskôr Dom osvety).

Ochrana kultúrneho dedičstva Slovenska, hmotných a nehmotných dokladov kultúrnej hodnoty na jeho území je chránená na základe Zák. č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu. Paragraf 2 definuje kultúrnu pamiatku ako hnuteľnú alebo nehnuteľnú vec pamiatkovej hodnoty, ktorá je z dôvodu ochrany vyhlásená za kultúrnu pamiatku a je zapísaná v Ústrednom zozname, ktorý vedie Pamiatkový úrad SR. Napriek zbúraniu väčšiny nehnuteľností starej Petržalky sa aj z tohto obdobia nachádzajú na území Petržalky kultúrne pamiatky zapísané v Ústrednom zozname. Sú nimi Kostol Povýšenia sv. Kríža, budovy slovenského a nemeckého veslárskeho klubu a pamätník židovským obetiam z 2. svetovej vojny.

Zákon 49/2002 v paragrafe 12 umožňuje, aby obce evidovali svoje pamätihodnosti. Do evidencie pamätihodností obce môžu byť zaradené okrem hnuteľných a nehnuteľných vecí aj kombinované diela prírody a človeka, historické udalosti, názvy ulíc, zemepisné a katastrálne názvy, ktoré sa viažu k histórii a osobnostiam obce. Kým národné kultúrne pamiatky majú celoslovenský význam a ich ochranu garantuje štát, pamätihodnosti majú spravidla lokálny význam a garantom ich ochrany je obec. Okrem existujúcich nehnuteľných pamätihodností môžu byť do zoznamu zahrnuté aj zaniknuté objekty či historické názvy.

Mesto Bratislava prostredníctvom Mestského ústavu ochrany pamiatok spracováva zoznam pamätihodností jednotlivých mestských častí Bratislavy. Jeho cieľom je vytvorenie nástroja na poznanie a zdokumentovanie hodnotných predmetov, pojmov a udalostí, ktoré sa viažu ku kultúrnemu životu a histórii mesta. (Výsledný zoznam bude mať po spracovaní štyri kategórie: 1 A – Hmotné nehnuteľné pamätihodnosti, 1 B – Hmotné hnuteľné pamätihodnosti, 2 – Nehmotné pamätihodnosti a 3 – Zaniknuté pamätihodnosti. Bližšie: http://www.muop.bratislava.sk)

Miestne zastupiteľstvo mestskej časti Bratislava – Petržalka schválilo uznesením č. 311/2009/MZ zo dňa 3. 2. 2009 zoznam pamätihodností Petržalky. (Bližšie: http://www.muop.bratislava.sk); súpis pamätihodností a národných kultúrnych pamiatok Petržalky je aj na: http://www.petrzalka.sk/samosprava/pamatihodnosti/)

Národné kultúrne pamiatky

Kostol Povýšenia sv. Kríža

Trojloďový Kostol Povýšenia sv. Kríža z roku 1932 od architekta Vladimíra Karfíka sa nachádza na dnešnom Daliborovom námestí. Na výstavbu kostola finančne prispel T. Baťa a viedol ju bratislavský staviteľ František Daniel. V kostole sa na hlavnom oltári nachádza Krucifix od Alojza Rigeleho z rokov 1933 – 1934 a v pozadí na stene maľba Jeruzalema od Czarnokyho. (Súpis pamiatok 1, s. 208; Bagin – Krajči, s. 177; Čomaj, s. 114; Gustafik, s. 178; Šlapeta, Vladimír a kol.: Baťa. Architektura a urbanismus 1910 – 1950, (katalog výstavy). Zlín: Státní galerie Zlín, 1991) V roku 1932 zbúrali z dôvodu rozširovania cesty aj starý jednoloďový barokový kostol na Viedenskej ceste. Stál neďaleko od dnešnej benzínovej pumpy.

Obr. č. 68 : Kostol Povýšenia sv. Kríža

Nemecký veslársky klub

Funkcionalistickú budovu Nemeckého veslárskeho klubu od Josefa Konrada postavili v roku 1931. Budova využíva prvky lodnej estetiky, pripomína veľký parník – s terasou, podpalubím a kapitánskym mostíkom na vrchole. V 90. rokoch v nej sídlil archív STV a v spodnej časti fungovala prevádzka mládežníckeho klubu. Od roku 2005 je budova majetkom súkromnej organizácie. Objekt je zachovaný takmer v pôvodnom, avšak značne devastovanom stave.

Obr. č.: 69: Nemecký veslársky klub

Slovenský veslársky klub

Budovu Slovenského veslárskeho klubu, postavenú v roku 1931, naprojektoval významný slovenský architekt Emil Belluš. Je postavená vo funkcionalistickom štýle. Pôvodné veľké sklenené plochy boli neskôr odstránené kvôli lepšej tepelnej izolácii.

Obr. č. 70: Slovenský veslársky klub

Pamätník židovských obetí

Nachádza sa na petržalskom cintoríne. Bol odhalený 8. júna 1958. Pripomína pamiatku židovských obetí, ktorí zahynuli od jesene 1944 do jari 1945. Zo 497 exhumovaných osôb zahynulo zastrelením 48 obetí. Ich telá boli pochované v piatich masových hroboch. Spolu sa podarilo identifikovať 51 obetí, z nich je 33 mien vytesaných na pamätníku pri masovom hrobe, 13 bolo pochovaných na cintoríne v individuálnych hroboch a päť identifikovaných osôb si po vojne preniesli príbuzní.

Obr. č. 71: Pamätník židovských obetí

Pamätihodnosti

Pamätník obetiam 1. svetovej vojny

Obr. č. 72: Pamätník obetiam 1. svetovej vojny

Nachádza sa vo vstupnej časti petržalského cintorína. Na štyroch stranách pamätníka sú uvedené mená Petržalčanov, ktorí padli v 1. svetovej vojne. Nachádzal sa na pôvodnom petržalskom cintoríne na Zväzáckej ulici, v roku 1965 ho spolu s krížom premiestnili na súčasné miesto.

Budova školy na Zadunajskej ulici

Budovu 5-triednej Štátnej ľudovej školy s nemeckým a slovenským vyučovacím jazykom na dnešnej Zadunajskej ulici (za 1. ČSR Masarykova, počas vojny Hitlerova a od 50. rokov Marxova ulica) postavili v roku 1928. V rokoch 1938 – 1945, kedy bola Petržalka súčasťou Nemeckej ríše, tu sídlila Meštianska škola (Hauptschule, Adolf

Obr. č. 73: Štátna ľudová škola

Hitlerstrasse), 6. – 10. ročník s vyučovacím jazykom nemeckým. V súčasnosti tu sídli súkromné gymnázium.

Budova Propeleru

Obľúbenou vychádzkou Bratislavčanov bola plavba loďou Propeller cez Dunaj. Loď spustili na vodu v roku 1911 a návštevníkov prepravovala až do roku 1968. V roku 1930 naprojektoval Emil Belluš na oboch brehoch Dunaja propelerové stanice, ktoré slúžili svojmu účelu do začiatku 21. storočia. V staniciach boli čakárne a pokladne na predaj lístkov. Obe nástupištia sú prízemné stavby vo funkcionalistickom duchu s citlivo riešenou prevádzkou.

Obr. č. 74: Budova Propeleru

Novoobjavené historické objekty

Protitanková stena na Jantárovej ulici

V septembri 1944 začala nemecká armáda v pohraničných oblastiach Tretej ríše budovať tzv. Juhovýchodný val – Südostwall. Tvorili ho zákopy, prstenec protitankových a protipechotných betónových krytov s guľometnými hniezdami a protitankovými pancierovými päsťami „panzerfaust". Opevnenie sa budovalo a čiastočne zachovalo aj na území Petržalky.

V betónovej stene je osadená oceľová strieľňa pre protitankový kanón. Okolo steny sa nachádzal zemný násyp. Na území Bratislavy sa nachádzalo viacero takýchto stien, zachovalo sa ich približne šesť. (Informačná tabuľa osadená Petržalským okrášľovacím spolkom) Na pamiatku upozornil Petržalský okrášľovací spolok, ktorý ju v marci 2013 očistil a sprístupnil verejnosti.

Na území Petržalky sa zachovalo ešte viacero historických objektov z prvej polovice 20. storočia. V priestore priemyselného areálu Matador sa nachádzajú historické objekty bývalej Matadorky i smaltovej továrne Sphinx. Viacero inštitúcií či záujmových organizácií dokumentujúcich kultúrne dedičstvo Slovenska, osobitne industriálnu architektúru, venuje pozornosť tomuto areálu, vzniklo aj niekoľko návrhov na vyhlásenie areálu, respektíve jeho častí za národnú kultúrnu pamiatku (napríklad o. z. KOTP – Klub ochrany technických pamiatok, bližšie: http://kotp.railnet.sk/?p=2615#more-2615).

Obr. č. 75: Protitanková stena

Na území bývalého Lida sa dajú ešte nájsť torzá bývalých bazénov. Neďaleko priemyselného areálu medzi Kopčianskou a Rusovskou ulicou smerom k petržalskému cintorínu sa dodnes nachádzajú aj rodinné domy postavené v prvej polovici 20. storočia.

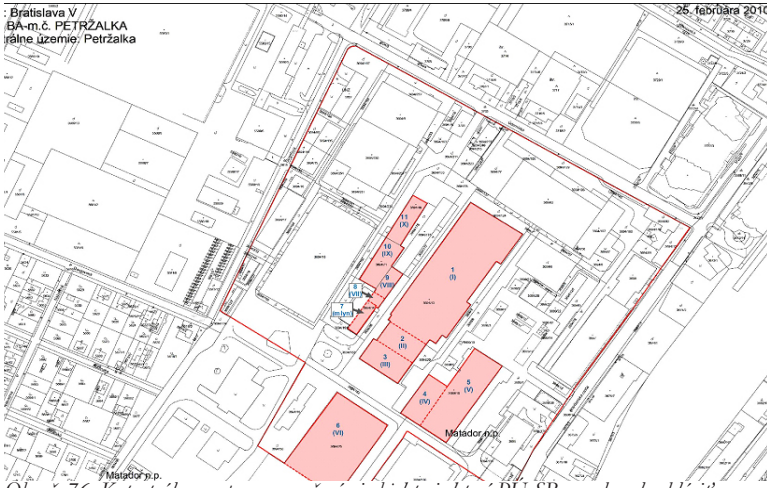

Obr. č. 76: Katastrálna mapa s vyznačenými objektmi, ktoré PÚ SR navrhoval vyhlásiť za národné kultúrne pamiatky

Namiesto záveru...

Cyklus výstav Taká bola Petržalka, ktorá sa realizuje predovšetkým spoluprácou odboru Muzeológia a kultúrne dedičstvo Katedry etnológie a muzeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave s Miestnou knižnicou v Petržalke predstavuje jedinečný projekt, v ktorom sa spojili snahy a možnosti oboch inštitúcií dokumentovať dejiny mestskej časti Petržalka. Študenti muzeológie touto spoluprácou získali praktickú možnosť pripraviť a realizovať výstavu z pozície metodologickej, výskumnej v rôznych kultúrno-historických inštitúciách, ale aj vytvorením sprievodných programov, ktoré výstavu dopĺňali. Miestna knižnica v Petržalke zase plní svoje poslanie z pozície rozvoja kultúry, šírenia informácii a vzdelania predovšetkým pre obyvateľov Petržalky, ale aj celej Bratislavy.

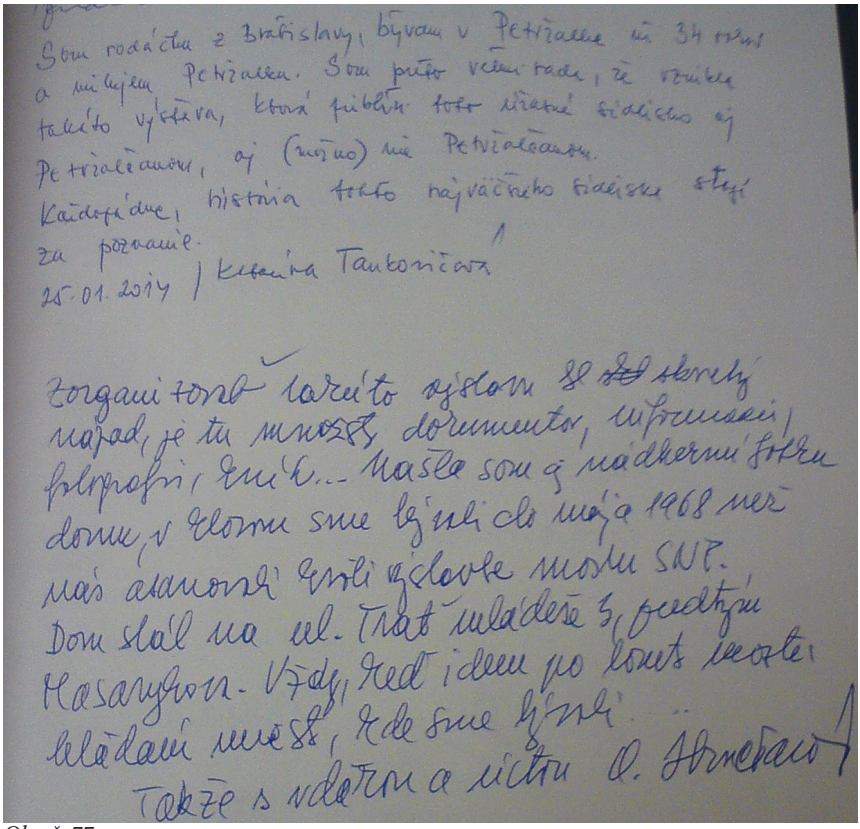
Som rodáčka z Bratislavy, bývam v Petržalke už 34 rokov a milujem Petržalku. Som preto veľmi rada, že vznikla takáto výstava, ktorá priblíži toto úžasné sídlisko aj Petržalčanom, aj (možno) nie Petržalčanom.
Každopádne, história tohto najväčšieho sídliska stojí za poznanie.
25.01.2014 / Katarína Tankovičová

Zorganizovať takúto výstavu 88 ~~[illegible]~~ skvelý nápad, je tu množstvo dokumentov, informácií, fotografií, kníh... Našla som aj nádherné fotku domu, v ktorom sme bývali do mája 1968 než nás asanovali kvoli výstavbe mostu SNP. Dom stál na ul. Trať mládeže 3, predtým Masarykova. Vždy, keď idem po lomte mostu, hľadám miesto, kde sme bývali...
Takže s vďakou a úctou O. Ihnačová

Obr. č. 77

Výstava Petržalka v rokoch 1919 – 1946 bola už v poradí druhou výstavou, ktorá bola zahájená 23. januára 2014 a trvala do 20. marca tohto roku. Prvá sa uskutočnila v roku 2013 a dotýkala sa najstarších dejín Petržalky do roku 1918. Kým k predošlej výstave nebola doposiaľ vytvorená osobitná publikácia, v súčasnosti sa však plánuje, k tejto sme sa pokúsili zhrnúť to najpodstatnejšie, čo zobrazujú a dokumentujú najmä výstavné panely v podobe prvého vydania tejto publikácie, ktorá takto do istej miery nahrádzala výstavný katalóg. Výstavu sprevádzali aj viaceré programy, ktoré organizovala Miestna knižnica v Petržalke. Spomenúť možno besedy s Pavlom Borošom, autorom knihy Tri brehy Dunaja, s Miroslavom Košírerom o petržalskom opevnení, ale aj prezentáciu a besedu s Petrom Martinkom, Romanom Delikátom a Michalom Milatom o známej Viedenskej električke. Celkovo sa pre žiakov materských a základných škôl, pre domy sociálnych služieb a školské kluby vytvorilo a zrealizovalo 57 podujatí. Úspešnosť výstavy, prezentácií a sprievodných programov možno dokladovať rôznymi spôsobmi. Azda tým najjednoznačnejším je však počet návštevníkov, ktorý dosiahol za pomerne krátky čas konania výstavy, celkovo až 1032 osôb.

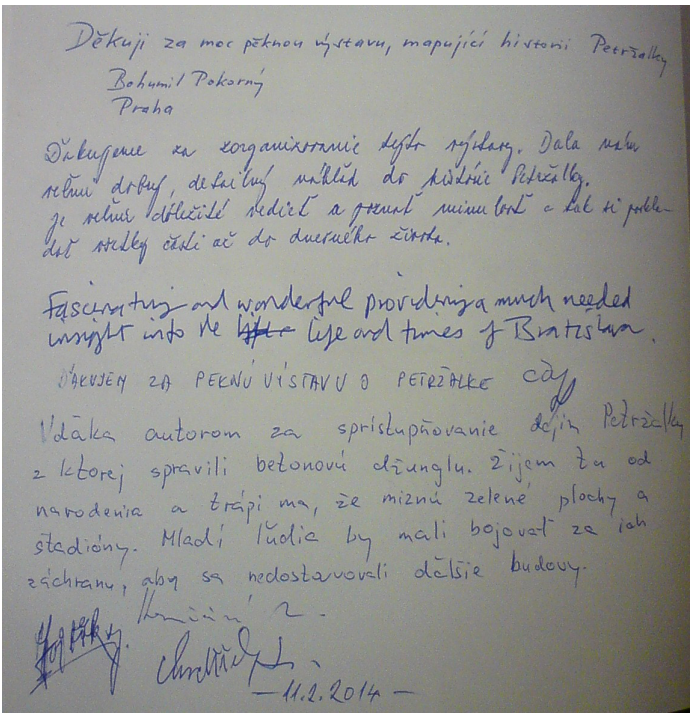
Děkuji za moc pěknou výstavu, mapující historii Petržalky
Bohumil Pokorný
Praha

Ďakujeme za zorganizovanie tejto výstavy. Dala nám veľmi dobrý, detailný náhľad do histórie Petržalky. Je veľmi dôležité vedieť a poznať minulosť a tak si pokladať všetky časti až do dnešného života.

Fascinating and wonderful providing a much needed insight into the life and times of Bratislava.

ĎAKUJEM ZA PEKNÚ VÝSTAVU O PETRŽALKE čaj

Vďaka autorom za sprístupňovanie dejín Petržalky z ktorej spravili betonovú džunglu. Žijem tu od narodenia a trápi ma, že miznú zelené plochy a stadióny. Mladí ľudia by mali bojovať za ich záchranu, aby sa nedostavovali ďalšie budovy.

— 11.2.2014 —

Obr. č. 78

Cyklus výstav Taká bola Petržalka bude pokračovať aj v ďalších rokoch. Súčasťou budú aj sprievodné programy a veríme, že sa nám podarí ku každej výstave pripraviť aj podobnú publikáciu, akou je táto.

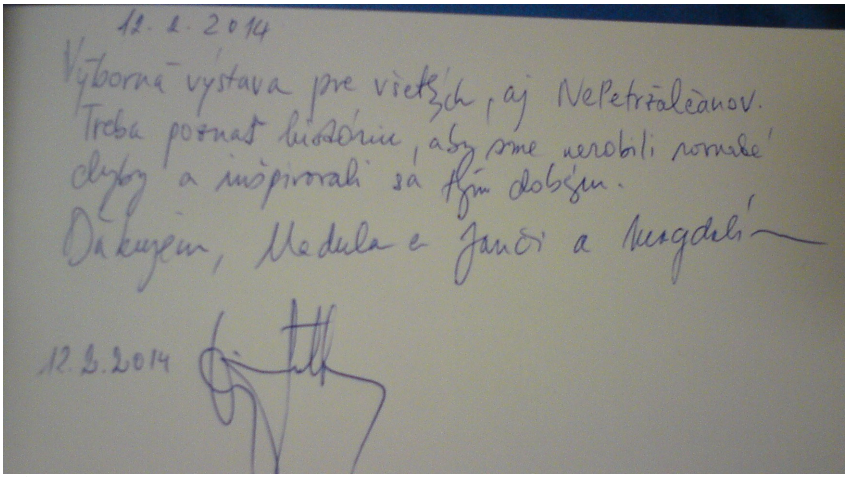

Obr. č. 79

Obr. č. 77 – 79: Z ohlasov návštevníkov môžeme vidieť, že výstava oslovila nielen rodákov a obyvateľov Petržalky, ale aj zahraničných návštevníkov.

Zoznam použitých fotografií

Obr. č. 1: *Mapa budúceho Československa navrhnutá krajanmi v USA z roku 1915* (Kačírek, s. 34)

Obr. č. 2: *Vojaci na moste: V strede mosta sa nachádzal násyp chránený ostnatým drôtom. Pri násype hliadkovala československá a maďarská stráž. Vojenské hliadky sa nachádzali aj na každom konci mosta. Maďarská časť mosta bola podmínovaná.* (Vpád..., s. 72)

Obr. č. 3: *Generál Piccioni, minister Vavro Šrobár a gen. Mittelhauser v Bratislave, 1919* (Vpád..., s. 8)

Obr. č. 4 a 5: *Opevňovanie hranice proti Rakúsku drôtenými prekážkami medzi Starým mostom a petržalským parkom, 1919* (Čomaj, s. 48)

Obr. č. 6: *Čs. legionári a Sokoli v strede mosta* (Čomaj, s. 39)

Obr. č. 7: *Československé vojsko na nábreží Dunaja pri Zimnom prístave* (Čomaj, s. 51)

Obr. č. 8: *Vojaci Stráže Slobody na druhý deň po obsadení Petržalky* (Čomaj, s. 50)

Obr. č. 9: *V roku 2010 osadili v Sade Janka Kráľa pamätník Trianonu od akad. sochára Ota Bachoríka* (Foto: Ľ. Kačírek)

Obr. č. 10: *Koridor medzi budúcim Československom a Juhosláviou navrhol v roku 1915 T. Garrigue-Masaryk. Zahŕňal hlavne územie dnešnej rakúskej spolkovej krajiny Burgenland.* (Kačírek, s. 33)

Obr. č. 11: *Návrh Bratislavského predmostia od Rudolfa Kalhousa z roku 1919* (VHÚ, fond Zemské vojenské veliteľstvo 1919, kartón č. 7)

Obr. č. 12 a 13: *Nostalgiu za „starými dobrými časmi" Rakúsko-Uhorska pomáhala udržiavať aj električka do bývalého hlavného mesta monarchie – Viedne. Prevádzka na nej sa začala ešte pred vypuknutím 1. svetovej vojny. Smerovala cez Most Františka Jozefa – po vzniku ČSR premenovaného na Štefánikov most – a ďalej po Viedenskej ceste popri Dunaji. Jej prevádzka sa zastavila po pripojení Petržalky k Hitlerovej Tretej ríši. Vďaka nadšencom z Klubu priateľov mestskej hromadnej a regionálnej dopravy v Bratislavy sa podarilo zachrániť historickú lokomotívu električky.* (Čomaj, s. 47; SNM – MKKN)

Obr. č. 14: *Železničná stanica v Petržalke* (Čomaj, s. 168)

Obr. č. 15: *Veduta Durvayovej tehelne , prelom 19. a 20. storočia* (Obuchová, s. 203)

Obr. č. 16: *Vodárenská veža zásobovala strojovňu Durvayovej tehelne* (Gustafik, s. 23)

Obr. č. 17: *Továreň Westen, neskorší Sphinx, na začiatku 20. storočia* (Čomaj, s. 109)

Obr. č. 18: *Zamestnankyne v továrni na smaltovaný riad z 1. polovice 40. rokov* (Súkromný majetok Brigity Halászovej)

Obr. č. 19: Zhromaždenie zamestnancov továrne Matador v roku 1938. (SNM – MKKN)

Obr. č. 20 a 21: *Časti závodu Matador pochádzajúce z medzivojnového obdobia* (Obuchová, s. 263 a s. 259)

Obr. č. 22 a 23: Marxova ulica za 1. ČSR. Cez 2. svetovú vojnu sa volala Hitlerova, od roku 1949 Stalinova ulica, preto sa jej hovorovo vravelo „Stalinka". Dnes sa na jej mieste nachádza Zadunajská cesta (Gustafik, s. 200 a s. 201)

Obr. č. 24: *Elýzium, jedna z najchudobnejších častí Petržalky, okolo r. 1939* (Čomaj, s. 59)

Obr. č. 25: *Obecná škola na Zadunajskej ulici z roku 1928* (Čomaj, s. 74)

Obr. č. 26: *Posviacka hasičskej zástavy* (Gustafik, s. 147)

Obr. č. 27: *Hasičská slávnosť* (Rudolf)

Obr. č. 28: *Sokolská slávnosť* (Čomaj, s. 18)

Obr. č. 29: *Pečiatka TJ Sokol* (SNA, fond Poveren íctvo vnútra – bezpečnostný odbor – spolky, kartón 156)

Obr. č. 30: *Hudobná kapela Konrada Kaesa* (Rudolf)

Obr. č. 31: *Reštaurácia Františka Krištofeka „U modrého Dunaje" v 20. rokoch (*Gustafik, s. 198)

Obr. č. 32: *Posedenie v reštaurácii F. Krištofeka* (Gustafik, s. 198)

Obr. č. 33: *Petržalský sad v 20. rokoch. Od 30. rokov ho nazývali Tyršove sady, podľa Miroslava Tyrša, významného propagátora športu, ktorý tu mal aj sochu* (NM – MKKN)

Obr. č. 34: *Gustáv Mallý: Park v Petržalke, 1911* (Bajcurová, s. 85)

Obr. č. 35: *Reštaurácia Leberfinger v 20. rokoch* (Gustafik, s. 177)

Obr. č. 36: *Návrh štadióna futbalového klubu Makkabea od Fridricha Weinwurma* (Čomaj, s. 148)

Obr. č. 37: *Areál Lida v roku 1929* (SNM – MKKN)

Obr. č. 38: *K obľúbeným miestam oddychu patril aj Lunapark (*Čomaj, s. 61)

Obr. č. 39: *Jeden z bunkrov petržalského opevnenia počas 2. svetovej vojny* (Cmorej, s. 229)

Obr. č. 40: *Systém petržalského opevnenia* (Vondrovský, s. 5)

Obr. č. 41: *Adolf Hitler sa 16. marca 1939 z petržalskej strany pozerá cez ďalekohľad na Bratislavu (*Cmorej, s. 229)

Obr. č. 42: *Hraničná hliadka na petržalskej strane Starého mosta po pripojení Petržalky k Nemecku* (Gustafik, s. 49.)

Obr. č. 43: *Lido okolo r. 1940* (Čomaj, s. 61)

Obr. č. 44: *arak na Kopčianskej ulici slúžil na konci vojny ako nemocnica* (Súkromný majetok Brigity Halászovej)

Obr. č. 45: *Bombardovanie továrne Apollo zo 16. júna 1944 zasiahlo aj územie Ovsišťa* (Internet)

Obr. č. 46: *Exhumácia židovských obetí* (Čomaj, s. 40)

Obr. č. 47: *Stály most cez Dunaj zbombardovala začiatkom apríla nemecká armáda, aby zabránila rýchlemu presunu Červenej armády smerom na Viedeň* (Čomaj, s. 141)

Obr. č. 48: *Oproti kaviarni Leberfinger vybudovala Červená armáda drevený most* (Gustafik, s. 76)

Obr. č. 49: *Pontónový most cez Dunaj* (Čomaj, s. 143)

Obr. č. 50: *Sústreďovací tábor v Petržalke – zberný* tábor (Čomaj, s. 77)

Obr. č. 51: *Transport Nemcov z Petržalky* (SNM – MKKN)
Obr. č. 52: *V táboroch neboli sústredovaní anonymné osoby. Tieto životné osudy sa týkali konkrétnych osôb, v tomto prípade rodiny Mészárosovcov.* (SNM – MKMS)
Obr. č. 53: *Mapa Petržalky z roku 1949* (Čomaj, s. 194-195)
Obr. č. 54: *Socha Schöne Náciho v životnej veľkosti od sochára Juraja Meliša sa nachádza na Sedlárskej ulici* (Internet)
Obr. č. 55: *Plaketa Krista od Miklósa Eleka Kallósa* (http://galeriasavaria.hu/termekek/reszletek/szobor/323386/Kallos-Elek-Jezus-bronz-plakett/)
Obr. č. 56: *Manželia Ignác a Viola Bizmayerovci* (SNM – Múzeum Ľudovíta Štúra)
Obr. č. 57: *Monografia Zjazdové lyžovanie A. Egyházyho z roku 1987* (Internet)
Obr. č. 58: *Bohuslav Chňoupek ako minister ako minister zahraničných vecí ČSSR v spoločnosti s prezidentom Gustávom Husákom. Obaja sa narodili vo Veľkej Bratislave.* (Internet)
Obr. č. 59: *Jaroslav Gustafik* (Internet)
Obr. č. 60: *Vydanie knihy Spomienky Staropetržalčana z roku 2009* (Internet)
Obr. č. 61: *G. Mallý: Tanec v Ovsišti, okolo 1946, olej, plátno, obraz je súkromnej zbierke* (Bajcurová, s. 239)
Obr. č. 62: *G. Mallý: Krajina od Petržalky, 1911. Olej, plátno. SNG Bratislava* (Bajcurová, s. 82)
Obr. č. 63: *Portrét Ferka Urbánka* (Internet)
Obr. č. 64: *Eugen Suchoň* (Internet)
Obr. č. 65: *3-zväzkovú prácu Slovenské hrady napísal Ľ. C. Janota počas svojho pôsobenia v Petržalke* (Biografický lexikón Slovenska IV, s. 200)
Obr. č. 66: *Karol Pekník* (Internet)
Obr. č. 67: *Anton Petrák (*Internet)
Obr. č. 68: *Kostol Povýšenia sv. Kríža* (Foto: Ľ. Kačírek)
Obr. č. 69: *Nemecký veslársky klub* (Foto: Ľ. Kačírek)
Obr. č. 70: *Slovenský veslársky klub (*Foto: Ľ. Kačírek)
Obr. č. 71: *Pamätník židovských obetí* (Foto: Ľ. Kačírek)
Obr. č. 72: *Pamätník obetiam 1. svetovej vojny* (Foto: Ľ. Kačírek)
Obr. č. 73: *Štátna ľudová škola* (Foto: Ľ. Kačírek)
Obr. č. 74: *Budova Propeleru* (Foto: Ľ. Kačírek)
Obr. č. 75: *Protitanková stena* (Foto: Ľ. Kačírek)
Obr. č. 76: *Katastrálna mapa s vyznačenými objektmi, ktoré PÚ SR navrhoval vyhlásiť za národné kultúrne pamiatky* (http://kotp.railnet.sk/?p=2615#more-2615)
Obr. č. 77 – 79: Z ohlasov návštevníkov môžeme vidieť, že výstava oslovila nielen rodákov a obyvateľov Petržalky, ale aj zahraničných návštevníkov (Foto: Ľ. Kačírek)

Literatúra a pramene

ANTOŠOVÁ, Anna: *Kavka z periférie*. Bratislava : Ikar, 2004.

BAJCUROVÁ, Katarína: *Gustáv Mallý*. Trenčín : Q-EX, a. s., 2009.

BAGIN, Anton – KRAJČI, Jozef: *Kostoly a kaplnky hlavného mesta SSR Bratislavy*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1988.

BÁRKÁNY, Eugen – DOJČ, Ľudovít: *Židovské náboženské obce na Slovensku*. Bratislava : Vesna, 1991.

BENCIOVÁ, Katarína (zost.): Eugen Suchoň. Výberová a personálna bibliografia vydaná pri príležitosti 100. výročia narodenia a 15. výročia úmrtia. Pezinok, 2008.

Biografický lexikón Slovenska III (G – H). Martin : SNK – Národný biografický ústav, 2007 – heslo Gráf, Štefan

Biografický lexikón Slovenska IV (CH – Kl). Martin : SNK – Národný biografický ústav, 2010 – heslo Janota, Ľudovít Cyril

BOTÍK, Ján: *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava : Lúč, 2007.

HORVÁTH, Vladimír – RÁKOŠ, Elemír – WATZKA, Jozef (zost.): *Bratislava, hlavné mesto Slovenska. pripojenie Bratislavy k Československej republike roku 1918 – 1919*. Dokumenty. Bratislava : Obzor, 1977.

CMOREJ, Július: Bratislava. Svedectvo historických pohľadníc. Poprad : Nakladateľstvo Region Poprad, 2004.

ČAVOJSKÝ, Ladislav: *Ferko Urbánek, alebo náš divadelný šlabikár*. Bratislava : OZ Hlbiny, 2011.

ČOMAJ, Ján: *Petržalka. Engerau – Ligetfalu*. Bratislava : Albert Marenčin, 2008.

Dejiny Bratislavy. Bratislava : Obzor, 1978.

DULLA, Matúš – MORAVČÍKOVÁ, Henrieta: *Architektúra Slovenska v 20. storočí*. Bratislava : Slovart, 2002.

Encyklopédia Slovenska II (E – J). Bratislava : Veda, 1978 – heslo Chňoupek, Bohuslav

Encyklopédia židovských náboženských obcí. Zv. 2. L-R. Bratislava : SNM – MŽK, 2010.

FEKETE, Štefan: *Tri prímestské osady na pravom brehu Dunaja pri Bratislave zo stránky sídelnej*. Bratislava : SAVU, 1947.

FOGARASSY, László: *Ligetfalu és a pozsonyi hídfő története*. Bratislava : Madách–Posonium, 1995.

GABZDILOVÁ, Soňa: Sústreďovacie tábory na Slovensku v roku 1945. In: Človek a spoločnosť. Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied. Č. 3/2012. Dostupné na: http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/3/5990/.

GUSTAFÍK, Jaroslav: *Spomienky Staropetržalčana*. Bratislava : Albert Marenčin, 2009.

HANÁK, Jozef – KOPUNCOVÁ, Barbora: *Prešporské opevnenia*. Bratislava : Albert Marenčin, 2007.

HORVÁTH, Vladimír: *Bratislavský topografický lexikon*. Bratislava : Tatran, 1990.

HRADSKÁ. Katarína: *Židovská Bratislava*. Bratislava : Albert Marenčin, 2008.

HRONSKÝ, Marián: *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920*. Bratislava : Národné literárne

centrum, 1998.
HRUŠOVSKÝ, Ján: *Umelci a bohémy*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1963.
CHORVÁT, Peter: Kapitoly z dejín československých opevnení na Slovensku. Bratislava : Virvar, 2011.
KAČÍREK, Ľuboš: Utváranie slovensko-maďarskej hranice. In: *Historická revue*, 19, 2008, č. 10, s. 32-37.
KLEIBL, Martin: *Petržalka – turistický sprievodca*. Bratislava : Martin Kleibl s príspevkom Hlavného mesta SR Bratislavy, grantového programu ARS BRATISLAVENSIS, 2012.
KRÁĽ, Milan – HABARDA, Dušan: *100 rokov MHD v Bratislave*. Bratislava : Perfect, 1995.
LUTHER, Daniel: *Z Prešporka do Bratislavy*. Bratislava : Albert Marenčin, 2009.
MACHAJDÍK, Igor: Športové hry starej Bratislavy. Bratislava, 2011.
MAJTÁN, Milan: *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773 – 1997)*. Bratislava : VEDA, 1998, s. 169.
MARTÍNEK, František: Obsadenie Petržalky. In: *Vpád maďarských boľševikov na Slovensko v roku 1919*. Bratislava 1936, s. 182-186 + foto + foto medzi stranami 72 a 73 + po s. 8
MARTINKO, Peter: Legendárna Viedenská električka. In: *Historická revue*, roč. 24, 2013, č. 3, s. 15-19.
MAŠLONKA, Štefan – KŠIŇAN, Jozef: *Zlatá kniha futbalu na Slovensku 1898 – 1987*. Bratislava, 1988.
MICHAL, Tibor – HRIC, Martin: Zabudnutý koncentrák. In: *Večerník*, roč. 10, 3. 4. 1965, č. 79 (2517), s. 6-7.
OBUCHOVÁ, Viera: Cintorín v Petržalke, inventarizačný list hrobu. Rkp.
OBUCHOVÁ, Viera: *Priemyselná Bratislava*. Bratislava : Albert Marenčin, 2009.
PAVELKA, Jozef: Predstavuje sa Vám Miestna knižnica Petržalka. In: *Knižnica*, 7, 2006, č. 5, s. 27-29.
REHÁČKOVÁ, Tamara: Historické záhrady a parky Bratislavy. Bratislava : TRIO Publishing, 2012.
REITMANN, Josef: Adresár mesta Bratislavy I. Bratislava : Grenzbote, 1929.
RUDOLF, Karl: *Engerau 1225 – 1946. Zur Erinnerung an einen vergangenen Ort*. Linz : Ing. Plöchl, Freistadt, 1988.
Slovenský biografický slovník IV (M – Q). Martin : Matica slovenská, 1990 – heslo Mallý, Gustáv
Slovenský biografický slovník VI (T – Ž). Martin : Matica slovenská, 1994 – heslo Urbánek, Ferko
SMREK, Ján: *Poézia moja láska 1*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1989.
STEHLÍK, Eduard: Pamětní spis o česko-slovenském stálém opevnení. Praha: FORT print, 2000.
Súpis pamiatok na Slovensku 1. Bratislava : Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody a Obzor, 1967.
ŠEBO, Juraj: Vojnové 40. roky. Bratislava : Albert Marenčin, 2013.
ŠLAPETA, Vladimír a kol.: *Baťa. Architektura a urbanismus 1910 – 1950 (katalog výstavy)*. Zlín : Státní galerie Zlín, 1991.
ŠNEJDÁREK, Josef: Boje na Slovensku od 27. dubna 1919 do 14. srpna 1919. In: *Vpád maďarských boľševikov na Slovensko v roku 1919*. Bratislava 1936, s. 12-55.
ŠPROCHA, Branislav - TIŠLIAR, Pavol. *Plodnosť a celková reproduckia obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919 - 1937*. Bratislava : STIMUL, 2008, 164s.

ŠROBÁR, Vavro: Rozpomienky na obsadenie Petržalky. In: *Vpád maďarských boľševikov na Slovensko v roku 1919*. Bratislava 1936, s. 181.

Unser Pfarrbuch. Kath. Pfarrgemeinde Engerau. Wien : Erzbischofliche Ordinariat, 1940.

URBLIK, Marián: Z dejín Petržalky. In: *Vlastivedný časopis*, roč. 26, 1977, č. 1, s. 24-32.

VÁROSS, Marian: *Gustáv Malý*. Bratislava : Tatran, 1988.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 1. Bratislava : Veda, 1977 – heslo Bratislava.

VONDROVSKÝ, Ivo: *Opevnění z let 1936 – 1938 na Slovensku*. Varnsdorf 1993.

VRABCOVÁ, Eva: Pracovné tábory a tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1945 – 1953. In: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989*. I. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška 2001, s. 367-402.

Múzeá – zbierkové predmety:

Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov

Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry Maďarov na Slovensku

Archívne dokumenty:

Archív mesta Bratislavy – telefónny zoznam obyvateľov, Útvar hlavného architekta mesta Bratislava, spolky v Bratislave

Slovenský národný archív v Bratislave, Fond Povereníctvo vnútra – bezpečnostný odbor – spolky, kartón 156.

Vojenský historický ústav – Fond Zemské vojenské veliteľstvo, 1919

Internetové zdroje:

http://www.petrzalka.sk/samosprava/historia/

http://www.muop.bratislava.sk/ – pamätihodnosti Petržalky

http://www.muop.bratislava.sk/vismo/zobraz_dok.asp?id_org=600176&id_ktg=1045&archiv=0&p1=2652

www.bratislavskerozky.sk

http://www.petrzalka.sk/samosprava/pamatihodnosti/

www.pevnosti.sk

http://kotp.railnet.sk/

Názov: Petržalka v rokoch 1919 – 1946
Autori textov: Mgr. Ľuboš Kačírek, PhD.
doc. PhDr. Pavol Tišliar, PhD.

Rozsah textu: 4 AH+
2. dolnené a prepracované vydanie
Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o. z.
Bratislava 2014
ISBN 978-80-971715-1-3